

HACI İBRAHİM
DEMİRKAZIK**

Osman Şikloşî'nin Farsça- Türkçe Manzum Sözlüğü*

Osman Şikloşî's Persian-Turkish Poetic
Dictionary

Ö Z E T

Dil öğretiminde özellikle de Arapça ve Farsça öğretiminde kolaylık sağlanması amacıyla 15. yüzyıl başlarından itibaren Anadolu sahasında manzum sözlükler yazılmaya başlanmıştır. Aruz ölçüsüyle kaleme alınan bu sözlüklerde çoğunlukla nazm ve mesnevi nazım şekli tercih edilmiştir. Başta Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe olmak üzere Osmanlıların kültürel ve coğrafi olarak irtibatla olduğu milletlerin dillerini barındıran Arnavutça-Türkçe Boşnakça-Türkçe, Bulgarca-Türkçe, Ermenice-Türkçe, Fransızca-Türkçe, Rumca-Türkçe sözlükler yazılmıştır.

Çalışmaya konu olan eser, Osman Şikloşî tarafından kaleme alınan Farsça-Türkçe manzum bir sözlüktür. Bu çalışmada Osman Şikloşî'nin Farsça-Türkçe manzum sözlüğü hakkında bilgi verilmiş ve sözlüğün transkripsiyonlu metni ortaya konulmaya çalışılmıştır. Eserin tek nüshası bilinmemektedir. Söz konusu nüsha Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 2267/2'de kayıtlıdır. İstinsah tarihi bulunmayan bu nüshaya göre 222 beyitten oluşan eserde tespit edilebildiği kadarıyla 887 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. Eser, 18 manzumeden müteşekkildir. Eserin yazım tarihi belli olmamakla birlikte büyük olasılıkla 16. yüzyılın son çeyreği ile 17. yüzyılın ilk çeyreği içindeki bir tarihte kaleme alınmıştır. Eserin yazarı Osman Şikloşî hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

ANAHTAR KELİMELE R

Lugat, Manzum Sözlük, Farsça-Türkçe, Osman Şikloşî.

ABSTRACT

In language teaching, especially with the aim of facilitating Arabic and Persian language teaching, the Anatolian field poetic dictionaries have been written since the beginning of the 15th century. In these dictionaries written by aruz prosody mesnevi and nazım nazım types are usually preferred. Some ethnicities' dictionaries which were culturally and geographically tied to Ottomans such as Albanian-Turkish Bosnian-Turkish, Bulgarian-Turkish, Armenian-Turkish, French-Turkish, Greek-Turkish and especially Arabic-Turkish, Persian-Turkish were written.

The text which the subject of this article is a Persian-Turkish verse dictionary that is written by Osman Şikloşî. In this study, it has been strived to unveil the hidden aspects of Şikloşî's dictionary and transcribed version of the original work. There is only one copy of text of the dictionary. The copy is registered in the National Library 06 Mil Yz A 2267/2. According to the copy that is not known the exact date, in the text consisting of 222 couplets has 887 Persian words are given Turkish equivalent. Text includes 18 poems. The writing date of the text is unclear but probably Şikloşî's dictionary was written in the second half of the 16th century and the first half of the 17th century. There is no information about the author Osman Şikloşî in the sources.

KEYWORDS

Dictionary, Poetic dictionary, Persian-Turkish, Osman Şikloşî.

* Makalenin Geliş Tarihi: 19.11.2019 / Kabul Tarihi: 03.12.2019.

** Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (ibrahim.demirkazik@bilecik.edu.tr), Orcid Id: 000-0002-0537-2853.

Giriş

Ezbere dayalı eğitime modern dönemde ciddi itirazların olduğu bilinmektedir. Ancak bilginin edinilmesi ister istemez bazı temel kaide, veri, mefhum ve ibareleri ezberlemeyi gerektirmektedir. Özellikle dil eğitiminde bu kaçınılmaz bir süreçtir. Çünkü dil öğrenen kişi söz konusu dilin konuşulduğu toplumda yaşamıyorsa hem gramer kaidelerini hem de öğrenilen dilin kelime kadrosunu önemli ölçüde ezber yoluyla edinebilir. Bu ihtiyacın bir yansıması olarak manzum sözlük yazma geleneği oluşmuştur.

Ezberlemeyi kolaylaştırması dolayısıyla nazım yoluyla bilgi aktarımı geçmişte sıkça başvurulan bir yöntemdir (Duru ve Eren 2014: 1). Bunun en güzel örneklerinden biri de şüphesiz manzum sözlüklerdir. Manzum sözlükler sayesinde sözlüğe konu olan dilin kelimelerinin hızlı ve kalıcı bir şekilde ezberletilmesi amaçlanmıştır. Bu kelimeler; dini terimler, insan vücudunun bölümleri, akrabalık isimleri, muhtelif eşya, hayvan, bitki, gün, ay ve yıl adları, sayı isimleri, zamirler, yaygın kullanılan sıfatlar, mastarlar ve fiil çekimleri başta olmak üzere çok geniş bir yelpazede manzum sözlüklere dâhil edilmiştir. Bunlara ilaveten Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe manzum sözlüklerde; genel gramer kuralları, ebced hesabı, bazı pratik bilgiler, aruz bahir ve kalıplarının öğretilmesi de hedeflenmiştir (Ay 2012: 684; Kaya ve Ayçiçeği 2019: 11; Öz 2016: 53).

Ezberlenen bilginin kalıcılığı elbette kişinin yaşına, bilgiyi tekrar etmesine ve günlük hayatta kullanmasına bağlı olarak değişir. Özellikle dikkat çekilmesi gereken husus yaş meselesidir. Çünkü son dönemde yapılan araştırmalar göstermektedir ki dil eğitimine küçük yaşta başlanılması başarıyı önemli ölçüde artırmaktadır. Osmanlı döneminde çocuklar için hazırlanan manzum sözlükler; bu prensibin yaygın bir biçimde takip edildiğini göstermektedir. Manzum sözlüklerin sıbyan mekteplerinde öğrencilerin istifadesine sunulmak gayesiyle ya da devlet ricalinin çocuklarına dil öğretmek maksadıyla yazılmalarının yanında; pek çok müellifin bizzat kendi çocukları ve torunları için manzum sözlükler tertip ettikleri de görülmektedir (Boran 2016: 83).

Çalışmaya konu olan eser de çocuklar için kaleme alınmıştır.

Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği

Anadolu sahasında miladi 1399-1400 yılında *Tuhfe-i Hüsamî* ile manzum sözlük yazma geleneği başlamış, Osmanlı Devleti'nin son dönemine değin de varlığını sürdürmüştür. Yaklaşık altı asırlık bu dönemde yazılan sözlüklerin özellikle Farsça-Türkçe, Arapça-Türkçe¹ şeklinde iki dilli ya da Arapça-Farsça-Türkçe² biçiminde üç dilli olarak kaleme alındığı görülmektedir. Bunlar dışında örnekleri diğerlerine nispetle az olmakla birlikte Arnavutça-Türkçe,³ Boşnakça-Türkçe,⁴ Bulgarca-Türkçe,⁵ Ermenice-Türkçe,⁶ Fransızca-Türkçe,⁷ Rumca-Türkçe⁸ vb. dillerle yazılmış olanları da vardır. Bizim çalışmamıza konu olan Osman Şikloşî'nin sözlüğü Farsça-Türkçe manzum bir sözlüktür. Anadolu sahasında bunun gibi Farsça-Türkçe kaleme alınmış diğer manzum sözlükler tespit edilebildiği kadarıyla şunlardır:

¹ Arapça-Türkçe manzum sözlüklerden bilinenler ve yazarları şunlardır: *Lugat-ı Feriştöğlü*, Abdüllatif İbn Melek; *Mahmûdiyye*, Şeyh Bedreddin el-Kadî Mahmûd; *Lugat-ı Visâlî*, Visâlî; *Teşrih-ı Tîbâ*, Budinli Cihâdî; *Cevâhirü'l-Kelimât*, Şemsî; *Tuhfe-i Fedâî*, Fedâî; *Nazmu'l-Le'âl*, Şeyh Ahmed; *Sübha-i Sıbyân*, Bosnalı Muhammed; *Nazm-ı Ferâid*, Abdülmecidzâde Hafız; *Tuhfe-i Âsım*, Mütercim Âsım Efendi; *Nuhbe-i Vehbî*, Sünbülzâde Vehbî; *Lugat-ı Yûsuf*, Yahya Efendi; *Şehdû Elfâz*, Osman Şâkir; *Tuhfe-i Fevzî*, Fevzî Efendi (Ölker 2015: 13-19).

² Arapça- Farsça-Türkçe manzum sözlüklerden bilinenler ve yazarları şunlardır: *'Ucûbetü'l-Garâib fî Nazmî'l-Cevâhiri'l-'Acâib*, Bahaüddin Malkaravî; *Kerimî Lugatı*, Kerimî; *Fethü'l-Fettâh*, Sun'î-i Malatyavî; *Genc-i Le'âl*, Gencî Pîr Mehmed; *Menâzîmü'l-Cevâhir*, Hâkî Mustafa Üsküdârî; *Tevfiye*, Abdurrahman Zâhidî; *Se Zebân*, Şeyh Ahmed-i Antakî; *Hoş Edâ*, Eşref Feyzî; *Nazm-ı Girîdî*, Ahmed Resmî; *Tuhfetü'l-İhvân ve Hediye-yetü's-Sıbyân*, Mustafa İlmî; *Manzûme-i Keskin*, Mustafa b. Osman Keskin; *Müsellesnâme*, Osman Şâkir Bozokî; *Tuhfe-i Zîbâ*, Hayret Mehmed Efendi; *Nazmü'l-Cevâhir*, Hasan Aynî; *Hayrî'l-Lugât*, Süleymân Hayrî; *Tuhfe-i Nushî*, Nasûh Efendi; *Gülher-rîz*, Süleyman Dürri (Gıynaş 2015: 154-155, Kaya 2017: 217-218).

³ *Dürre-i Manzume*, Mahmud (Doğan Averbek 2018).

⁴ *Makbûl-i Ârif*, Bosnalı Hevâyî (Okumuş 2009).

⁵ *Tuhfe-i Sabrî an-Lisân-ı Bulğârî*, Mehmed Sabrî (Gürsu 2018).

⁶ Rumca-Türkçe manzum sözlüklerden bilinenler ve yazarları şunlardır: *Tuhfetü'l-Uşşâk*, Ahmed Fevzî; *Lugât-ı Nûriyye ve Tezyîl-i Nûriyye*, Hanyalı Osman Nûrî (Ölker 2013: 2010).

⁷ *Miftâh-ı Lisân*, Yusuf Hâlis (Çınar 2012: 36).

⁸ *Lugat-ı Ermeniyeye*, Refî'-i Kâlâyî (Alpaydın 2007).

Tuhfe-i Hüsamî: Hüsam b. Hasan-ı Konevî tarafından 1399-1400 yılında yazılmıştır ve 233 beyittir (Arslan 2016: 8, 12).

Bahrü'l-Garâib: Lutfullah Halîmî tarafından 1446-1466 yılları arasında bir tarihte yazılmıştır ve 1350 beyittir (Erkan 1991: IV/513).

Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga: Lutfullah Halîmî⁹ tarafından büyük ihtimalle 15. yy'ın ikinci yarısında kaleme alınmıştır. Eser 83 beyittir (Kaçar 2017:133).

Şâdiyye: Mehmed b. Yahyâ tarafından 1484 yılında kaleme alındığı bilinen eserin tek nüshası Musul'dadır (Öz 2016: 115). Söz konusu nüshaya ulaşılamadığı için beyit sayısı tespit edilememiştir.

Tuhfe-i Şâhidî: Muğlalı İbrahim Şâhidî tarafından 1514 yılında nazma çekilen eser 385 beyittir (İmamoğlu 2005: 33-34).

Lugat-ı Manzûme: Bursalı Lami'î Çelebi tarafından büyük ihtimalle 1527'den önce 16. yy'ın ilk çeyreği içerisinde bir tarihte kaleme alınan eser 175 beyitten müteşekkildir (Öztahtalı 2004: 32-37; Öz 2016: 115).

Nazmü'l-Esâmî: Müellifi belli olmayan eser büyük olasılıkla 16. yy'ın ikinci yarısında kaleme alınmıştır. Eser 209 beyitten müteşekkildir (Öz 2016: 178; Şişman: 2016: 37).

[*Lugat-ı*] *Manzûme*:¹⁰ Bosnalı Osman b. Hüseyin tarafından 1583'te yazılan eser 210 beyittir¹¹ (Okumuş 2011: 512-513).

Tuhfe-i Ni'metî: Bursalı Nakibzâde Ni'meti tarafından 1636-37'de nazma çekilen eser 358 beyittir (Gören 2016: 8).

Tuhfe-i Şemsî: Şemsî tarafından 17. yy'da yazılan eser 677 beyittir (Düzenli ve Turan 2016: 122-123).

⁹ Yunus Kaplan söz konusu eserin Le'âlî adlı bir şaire ait olduğu görüşündedir. bk. Yunus Kaplan (2017), "Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Lügat", *Studies of The Ottoman Domain*, 7/12: 218-219.

¹⁰ Söz konusu eserin bir nüshası Nimet Kara Kütükçü tarafından "Tuhfe-i Şâdî" adıyla yayımlanmıştır. bk. Nimet Kara Kütükçü (2017), "Geleneksel Bir Manzum Sözlük: Tuhfe-i Şâdî", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6/7: 114-151.

¹¹ Ümran Ay'ın çalışmasında eserin beyit sayısı 269 olarak gösterilmektedir. bk. Ümran Ay (2012), "Osman Bosnevî'nin Manzum Farsça Türkçe Sözlüğü: Lugat-ı Manzûme", *1. Uluslararası Türk-İran Dil ve Edebiyat İlişkileri Sempozyumu*, 688.

Kân-ı Ma'ânî: Hasan Rızâyî tarafından 1659 yılında yazılan sözlük 550 beyitten müteşekkildir (Turan 2012: 2946).

Tuhfetü'l-Hâfız: Hâfız Abdullah tarafından 1780'de kaleme alınan eser 323 beyitten oluşmaktadır (Düzenli 2015: 333-334).

Tuhfe-i Vehbî: Sünbülzâde Vehbî tarafından 1783'te nazmedilen eser 882 beyittir (Kılıç 2007: 411; Öz 2016: 246-247).

Nazm-ı Bedî: Çelebizâde İlmî Ali Efendi tarafından 1809-10'da yazılan eser 950 beyittir (Gözetok: 2016: 133-134).

Nazm-ı Dil-ârâ: Bozoklu Osman Şâkir tarafından 1815-16 yılında kaleme alınan sözlük 605 beyitten müteşekkildir (Kılıç 2013: 146).

Tuhfe-i Lutfî: Mes'ûd Lutfî Efendi tarafından 1832-33'te nazmedilen eser 1150 beyitten oluşur (Tanyıldız: 2013: 27).

Tuhfe-i Remzî: Ahmed Remzi Akyürek tarafından 1924 yılında kaleme alınan eser 316 beyittir (Kartal 2001: 41, 104).¹²

1. Eserin Yazarı: Osman Şikloşî

Ele alınan eserin “*Bu fakir, dertli, hayran, garip ve kimsesiz olan Osman (şöyle) diyor:*” şeklinde nesre aktarılabilir 9. beytinde eserin yazarının adının Osman olduğu ifade edilmektedir:

Pes eydür bu fakîr ü zâr u hayrân
Ġarîb ü bî-kes ü ya'ni ki 'Osmân (9)

Şair, aşağıdaki beyitte kendisinin Macaristan'ın Şikloş şehrinden olduğunu söylemektedir:

Diyâr-ı Engürüs'de hem biliñüz
Ki şehr-i Şikloş durur yerümüz (13)

¹² Yukarıdaki sözlüklerin yanında kaynaklarda manzum olduğu belirtilen ancak incelediğimizde manzum bir nitelik taşımadığını değerlendirdiğimiz *İlm-i Lugat* bulunmaktadır. Bu sözlük İskilipli İmâdzâde Veli tarafından kaleme alınmıştır. Eserin tam yazım tarihi bilinmemekle birlikte elde 1560 yılında istinsah edilmiş bir nüshası bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Rabia Şenay Şişman (2016), “Farsça-Türkçe Manzum Sözlüklerden İlm-i Lugat”, *Turkish Studies*, 11/4: 2939-2992.

Osman; yaşadığı ve büyük ihtimalle de doğduğu Şikloş kalesinin çok güzel olduğunu (14), buranın halkını düşmanlara göz açtırmayan cesur insanların oluşturduğunu (15), burada yaşayanların tamamının düşmana keskin kılıçlarını çalan gaziler olduğunu (16) ifade eder ve şöyle devam eder: Bu gaziler atlarını düşman kalelerine sürüp oraları alt üst eden kişilerdir (17). Bunların üstün niteliklerinin sonu yoktur en iyisi duaya el kaldırmak ve onlara dua etmektir (18). “Ey Rabbim! Onların ömürleri Harşan¹³ dağı yerinde durduğu müddetçe parlansın.”:

‘Ömürleri ola yâ Rab dıraḥşân

Yerinde durdığınca küh-ı **Harşan** (19)

Şairin, yukarıda verilen ve eserinden alınan bilgilerin dışında hayatına ilişkin elde bir bilgi yoktur. Ancak aşağıda yer alan eserin yazılış tarihine ilişkin değerlendirmeden yola çıkarak Osman Şikloşî’nin 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın ilk yarısını kapsayan bir dönemde yaşadığı söylenebilir. Yine eserinden yola çıkarak iyi bir eğitim aldığı, iyi derecede Farsça bildiği, nazım tekniğine ve vezin bilgisine hâkim olduğu ve muhtemelen eğitim üzerine bir mesleğinin olduğu söylenebilir.

3. Eser

3.1. Adı

Osman Şikloşî’nin sözlüğün adı elde bulunan tek nüshasında *Tuḥfetü’l-Ma’nâ* (تحفة المعنى) olarak kayıtlıdır. Bu kayda hem sözlüğün “*Hāze’l-Luġat Tuḥfetü’l-Ma’nâ li-Oṣmān eṣ-Şikloşî min-Bilādi Engürüs*” şeklindeki başlığında hem de içerisinde geçen aşağıdaki beyitte tesadüf edilmektedir.

Ḥudānuñ fazlı ile buldı itmām

Çü **Tuḥfetü’l-Ma’nâ** oldı buña nām¹⁴ vr. 15^a

¹³ Harşan dağı Şikloş yakınlarında 442 metre yüksekliğinde bir tepedir. bk. Szársomlyó Természettudományi Terület (E.T.: 11.11.2019), <https://hu.wikipedia.org/wiki/Sz%C3%A1rsomly%C3%B3>.

¹⁴ جو عطفه المعنى اولدای بوم

Söz konusu adlandırma tüm kataloglar ve manzum sözlükler üzerinde yapılan çalışmalarda bilinen nüshadan hareketle bu şekilde geçmektedir. Ancak yaptığımız araştırma ve değerlendirmeler sözlüğün adının *Tuhfetü'l-Ma'nâ* olmayabileceği şeklinde bir sonucu ortaya çıkarmıştır.

İlk olarak, "tuhfe" şeklinde adlandırılan manzum sözlüklerin hemen tamamı yazan kişinin adı ya da mahlasıyla bir tamlama oluşturur. Bu durumu *Tuhfe-i Hüsamî*, *Tuhfe-i Şâhidî*, *Tuhfe-i Ni'metî*, *Tuhfe-i Şemsî*, *Tuhfetü'l-Hâfız*, *Tuhfe-i Vehbî*, *Tuhfe-i Lutfî*, *Tuhfe-i Remzî* adlı sözlüklerle örneklendirmek mümkündür. Buradan yola çıkarak üzerinde çalışma yaptığımız eserin adındaki "Tuhfe" ifadesinden sonra "Ma'nâ" sözcüğü yerine bir mahlas ya da isim gelmesi beklenirdi. Şu halde sözlüğün *Tuhfetü'l-Ma'nâ* olarak adlandırılması alışılmış bir durum değildir.

İkinci olarak, yukarıda zikredilen Farsça-Türkçe manzum sözlüklerin isimlendirmelerinde de görüldüğü üzere *Tuhfetü'l-Hâfız* adlı eser dışındaki sözlüklerde Arapça tamlama yapısı kullanılmadığı, Farsça tamlama yapısının tercih edildiği görülmektedir. Bu durumda eserin adının "Tuhfetü'l" yerine "Tuhfe-i" şeklinde bir tamlama yapısıyla oluşturulması beklenirdi.

Üçüncü olarak aşağıda verilen ve eserin adının geçtiği dizede "Ma'nâ" kelimesinde veznin aksadığı görülmektedir.

Mef'ûlün mef'ûlün fe'ûlün

Çü **Tuhfetü'l-Ma'nâ** oldu buña nâm

Dördüncü olarak eserdeki geçtiği şekli ile aşağıya alınan beytin ilk mısraında "Bü'l-Ma'nâ'nuñ" ya da "Bu el-Ma'nâ'nuñ" şeklinde okunabilecek bölümde veznin aksadığı ve burada da veznin aksamasına yol açan sözcüğün "el-Ma'nâ" kelimesi olduğu göze çarpmaktadır. "*Ey Rabbim ! .....'nın her zaman zikri ona daima ilim ve çalışmayı düşünmesini sağlamandır.*" şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir beyitte sıralı nokta ile gösterilen kısımda "el-Ma'nâ" sözcüğünün yerinde bir insan adının ya da mahlasının bulunması beklenirdi.

Mef'ûlü mef'ûlün mef'ûlü mef'ûlün

Bu el-Ma'nā'nuñ? yā Rab her dem bu durur zikri

‘İlm ü ‘ameli dā'im eyle añā endīşe

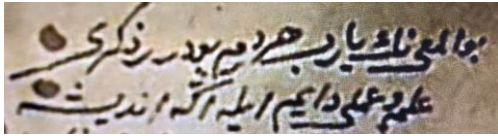
vr. 22^b

Yukarıda izah edilen hususlar göz önünde bulundurularak eserin adındaki “el-Ma'nā” kısmının yazımında müstensihthen kaynaklanan bir yanlışlığın olabileceği fikri doğmuştur. Sözlüğün ikinci bir nüshasının bulunmaması dolayısıyla söz konusunu hususun sağlamasını yapmak mümkün görünmüyordu. Biz de kataloglardaki yanlış adlandırma olasılığını göz önünde bulundurarak ikinci bir nüsha bulma ümidiyle Osman adlı müellifler tarafından yazılmış diğer manzum sözlüklerin nüshalarına ulaşım bunları inceledik. Ancak ikinci bir nüshaya rastlayamadık. Öte yandan bu araştırmamız bize Osman bin Hüseyin Bosnevî'nin manzum lügatinin nüshalarının 4 tanesinin derkenarlarına yazılmış beyitler arasında üzerinde çalışma yaptığımız eserin 20 beytinin varlığını tespit etmemize imkân sağladı. Bu nüshalardan Milli Kütüphane 19 HK 1859/5'te ve 19 HK 1884/2'de kayıtlı nüshaların söz konusu beyitlerin alıntı yapıldığı eser olarak aşağıda verilen “تحفه المعی” şeklindeki ifade yazmaktadır:

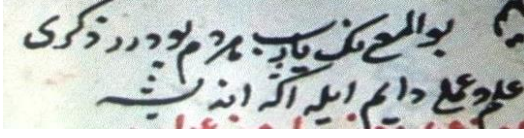
19 HK 1859/5, vr. 49^a

19 Hk 1884/2, vr. 15^b

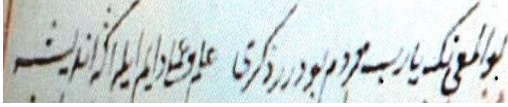
Ayrıca yukarıda zikredilen Milli Kütüphane 19 HK 1884/2'ye ilaveten Süleymaniye Kütüphanesi Reşit Efendi 977/4'te, Bosna Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesi R.3451/5'te kayıtlı nüshaların derkenarlarında yukarıda zikredilen “Bu el-Ma'nā'nuñ yā Rab her dem bu durur zikri” mısraının bulunduğu beyitler de yer almaktadır:

Milli Kütüphane 19 HK
1884/2, vr. 19^a

Süleymaniye
Kütüphanesi Reşit Efendi
977/4, vr. 56^b

Gazi Hüsrev Bey
Kütüphanesi R.3451/5, vr.

47^b.

Bunların tamamında beytin başında yer alan kelimelerin üzerinde çalışma yapılan nüshadaki “بو المعنى” ifadesinden farklı olarak “بو المعنى” şeklinde yazıldığı görülmektedir.

Şu halde eldeki nüshada “المعنى” (el-Ma‘nā) şeklinde olan kelime diğer tespit edilen tüm yerlerde “المعنى” (elma‘ī) biçiminde yazılmıştır. Elma‘ī, kelimesine sözlüklerde çok zeki, idrak seviyesi yüksek anlamları verilmiştir ve büyük olasılıkla eseri kaleme alan Osman Şikloşî'nin mahlasıdır. Bu, yukarıda izah edilen, sözlüklerin yazar kişilerin adı ya da mahlasıyla isimlendirilmesi geleneğine uygundur. Aynı zamanda yukarıda üzerinde durulan ve günümüz Türkçesine aktarılan beyitteki boşluk da şu şekilde doldurulabilmekte ve böylece anlamlı hale gelmektedir: “Ey Rabbim! Bu Elma‘ī'nin her zaman zikri ona daima ilim ve çalışmayı düşünmesini sağlamandır.” Ayrıca söz konusu bu beytin birinci mısraındaki vezin probleminin “el-Ma‘nā” ifadesinin “Elma‘ī” okunmasıyla düzeldiği de görülmektedir:

Mef'ülü mefā'īlün mef'ülü mefā'īlün

Bu Elma‘ī'nün yā Rab her dem bu durur zikri

Eserin elde bulunan nüshası yazım hataları ile doludur. Bu durum müstensihinin dikkatsiz veya bilgisiz biri olduğuna işaret etmektedir. Eserin adının geçtiği kelimeleri yazarken müstensihinin dikkatli davranmadığı “المعنى” (Elma‘ī) şeklinde yazması gereken kelimeyi kendince düzelterek eserde geçtiği tüm yerlerde “المعنى” (el-Ma‘nā) biçiminde yazdığı anlaşılmaktadır. Tüm bu veriler ışında değerlendirmemiz, çalışma yapılan eserin adının *Tuhfetü'l-Ma‘nâ* değil

Tuhfe-i Elma'î olduğu yönündedir. Bu sebeple eser bundan sonra çalışmada *Tuhfe-i Elma'î* olarak adlandırılacaktır.

3.2.Beyit Sayısı

Bilindiği üzere kimi mesnevi ve manzum sözlüklerde eserin kaç beyitten müteşekkil olduğu belirtilmektedir. Ancak Osman Şikloşî eserinde, *Tuhfe-i Elma'î*'nin kaç beyitten oluştuğunu belirtmemiştir. Elde olan nüshaya göre eser 222 beyitten müteşekkildir. Öte yandan bu sayının ikinci bir nüshanın tespiti ile değişebileceği gözden irak tutulmamalıdır.¹⁵

3.3.Yazılış Sebebi

Aşağıya alınan iki beyitte şair gönlüne güzel sözler içeren bir manzume yazma fikrinin düştüğünü, Farsça ibarelerin Türkçe açıklamasını yapıp bunu da çocuklara armağan ettiğini ifade etmektedir. Bu ifadelerden Osman Şikloşî'nin eserini çocuklara Farsça kelimelerin karşılıklarını öğretmek gayesi ile kaleme aldığı anlaşılmaktadır:

Huṭūr itdi çü ḳalbüme bu ma'nā
‘Aceb mi nazm idem elfāz-ı ra'nā (10)

İdem Türkî ‘ibâretle beyānı
Ḳılam şıbyān için hem armağanı (11)

¹⁵ *Tuhfe-i Elma'î*'nin sondan eksik olma ihtimalinin yanında müstensih eliyle diğer bazı manzum sözlüklerden beyit eklenmesi ihtimali de eserin beyit sayısının ikinci bir nüshanın tespiti ile artması ya da azalmasına neden olabilir. Örneğin *Tuhfe-i Elma'î*'de yer alan bazı beyitlerin Osman bin Hüseyin'in *Manzûme* adlı sözlüğünün bazı nüshalarında bulunması bu beyitlerin üzerinde çalışma yapılan esere ait olmama ihtimalinin varlığını gündeme getirmektedir.

3.4. Yazılış Tarihi ve Yeri

Yusuf Öz, Osman Şikloşî'nin eserini 1268/1852 yılında kaleme aldığını ifade etmektedir (2016: 267). Eserin bu tarihte nazma çekildiğine dair bir bilgiye tesadüf edilmediği gibi tarihi süreç de verilen bu bilgiye kuşkuyla yaklaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın Osman Şikloşî'nin hayatından bahsedilen bölümünde zikredilen beyitten¹⁶ de anlaşılabilirliği üzere *Tuhfe-i Elma'î*, günümüzde Macaristan toprakları içerisinde yer alan Şikloş'ta yazılmıştır.

Drava nehrinin kuzey kıyısına yakın, Peçuy'un güneyinde bir şehir olan Şikloş, 8 Temmuz 1543'te fethedilerek Osmanlı topraklarına katıldı ve 19 Eylül 1686'da Almanlar tarafından işgaline kadar 143 yıl Osmanlı hâkimiyeti altında kaldı (Bilge 2000: 74-75). Bu bilgiden yani Şikloş'un 1543-1686 yılları arasında Osmanlı idaresinde kaldığından yola çıkılarak *Tuhfe-i Elma'î*'nin Yusuf Öz'ün belirttiğinin aksine 1852'de değil; 1543-1686 yılları arasında bir tarihte yazılmış olması gerekir. Akla eserin yazarı Osman Şikloşî'nin Alman işgalinden sonra orada kalan Türk nüfusun bir üyesi olduğu düşüncesi gelebilir. Ancak aşağıya alınan beyitlerden eserin yazıldığı esnada Şikloş'un Osmanlı hâkimiyetinde olduğu şüpheye mahal bırakmayacak şekilde anlaşılmaktadır. "*Kalemiz rağbet gören, çok güzel, pek iyi, hoş bir kaledir. Onun halkı çok cesurdur, kâfirlerin mallarını yağmalarlar.*"

Ki kal'amuz iñen a'lā vü merğüb

Dañu zībā vü ra'nā vü kıatı hüb (14)

Huşuşā halkıdır şāhib-şecā'at

İder kâfirleri anlar iğāret (15)

Aşağıdaki beyitler bu eserin yazıldığı dönemli ilgili daha net bir fikir vermektedir. "*Keskin kılıçlarını düşmana vurdukları için onların tamamı gazidir. Atlarını düşman üzerine akın etmek için salarlar, onların kalelerini yıkarlar.*" şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilir beyitlerden *Tuhfe-i Elma'î*'nin Osmanlı'nın akın ve fetih siyasetinin yoğun bir şekilde devam ettiği yükselme ya da en azından duraklama döneminin başlarında bir tarihte kaleme alındığı neticesine ulaşılabilir. Buradan hareketle eserin 16.

¹⁶ bk. Diyār-ı Engürüs'de hem biliñüz / Ki şehir-i Şikloş durur yerümüz (13).

yüzyılın son çeyreği ile 17. yüzyıl ilk çeyreği içerisinde bir tarihte kaleme alınmış olmasının kuvvetle muhtemel olduğu söylenebilir.

Ki gâzîler durur anlar tamâmı
‘Adûya urdılar tîğ-ı hüsâmı (16)

Aķına şaluban hem atlarını
Nice şal’ itdiler şal’alarını (17)

Eserin adı bahsinde Osman bin Hüseyin’in *Manzûme* adlı lügatinin bazı nüshalarının derkenarında *Tuhfe-i Elma’î*’ye ait beyitlerin de yer aldığından bahsedilmişti. Bunlardan Milli Kütüphane 19 HK 1884/2’te kayıtlı nüshada bulunan beyitler sonradan eklenmiş izlenimi vermemekte, nüshayı istinsah eden müstensih marifetiyle nüshaya kaydedildiği; hat, kullanılan kalem ve mürekkepten anlaşılmaktadır. Nüshanın sonundaki kayıta Şikloş Kalesi’nde istinsah edildiği belirtilen bu nüshanın istinsah tarihi hicri 1036 miladi 1627 yılıdır.¹⁷ Şu halde bu bilgilerden müstensihin Şikloş Kalesi’nde yaşadığı, Osman bin Hüseyin’in *Manzûme* adlı eserini istinsah ederken Osman Şikloşî’nin *Tuhfe-i Elma’î* adlı eserini gördüğü sonucuna ulaşılabilir. Bu durumda *Tuhfe-i Elma’î*’nin 1627 yılından önce yazılmış olması gerekir. Bu da bizim yukarıda ortaya koyduğumuz eserin yazılış tarihine ilişkin tezimizi desteklemektedir.

3.5.İçerik ve Şekil Özellikleri

3.5.1. İçerik Özellikleri

Yukarıda üzerinde durulduğu üzere eser 222 beyitten müteşekkildir. Nâzım, tespit edebildiğimiz kadarıyla 887 Farsça, Arapça veya başka dilden olduğu halde Farsçada kullanılan sözcüğün Türkçe karşılığını vermiştir. Eser giriş mahiyetinde bir mesnevi ve 17 manzumeden müteşekkil sözlük bölümünden oluşmaktadır. Son manzume hariç diğerlerinin üzerinde başlık yer almaktadır.

¹⁷ İstinsah tarihi için bk. Osman b. Hüseyin Bosnevî, *Manzûme*, Milli Kütüphane, 19 HK 1884, vr. 22^a.

Şair hemen tüm manzum sözlüklerde görüldüğü üzere sözlük bölümüne Allah ve peygamber anlamına gelen sözcüklere yer vererek başlamıştır.

Ḥudā Tañrı habercidür peyember
Kılağuz reh-nümā oldı vü **rehber** (25)

Ḥudā Yezdān [u] İzed daḥı **yek bir**
Nübī *Qurʾān ulu* maʿnide **server** (26)

Şair, eserinde diğer bazı manzum sözlüklerde görüldüğü gibi bir manzumenin belli anlam dairesindeki kelimelere tahsisi için çaba sarf etmemiştir. Ancak Osman Şikloşî, 3. manzumenin bir bölümünü sayılara, 8. manzumeyi Arapça ay adlarına, 9. manzumeyi Süryanice ay adlarına 10. manzumeyi ise Farsça ay adlarına tahsis etmiştir. Şair; 6, 13, 14 ve 16. manzumelerde ise mastar halinde ya da çekimli halde olan fiillere ağırlık vermiştir.

Osman Şikloşî, manzum sözlük geleneğine uyarak bazen mısra bazında bazen de beyit bazında olmak üzere aynı anlam dairesi içinde olan kelimeleri bir arada vermeye özen göstermiştir. Örneğin aşağıdaki beyitte denizle ilgili sözcükler bir arada kullanılmıştır:

Deñiz deryādur incü dür dibi teg
Gemi keştī demürine di lenger (38)

Bu beyitte ise akrabalık isimleri birlikte verilmiştir:

Māder ana ata peder pūr oğul
Ḥāl dayı hem *analık māderī* (71)

Osman Şikloşî eserinde yalnızca iki beyti, cümle tercümesine ayırmıştır:

Bi-gū cānā çe āmuḥtī tu imrūz
Diğil cānum ne öğrendiñ bugün sen (200)

Der-în ʿālem tu-rā gūyem dilā men
Göñül dirim cihān içre saña ben (202)

Eserde hemen her bölümün sonunda nasihat içerikli beyitler bulunmaktadır. Bunlarda çoğunlukla çalışmak ve ilim öğrenmek tavsiye edilmektedir. “*Ey dost, ömrünü yok yere heba etme, gece gündüz ilim öğrenmeye çalış.*”:¹⁸

‘İlme sa’y it rüz u şeb ey dilrübā

‘Ömrüñi yoğ yire itme sen hebā (67)

Osman Şikloşî, Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını verirken farklı ifade kalıpları kullanmıştır. Bunlar aşağıda verilen örneklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Şair, en çok her iki dilden kelimeleri hiçbir ek ve tavsif ifadesine başvurmaksızın bir arada kullanarak Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını verir:

Ariğ lāğar kadeh sāğar derā çañ (32)

Osman Şikloşî’nin kullandığı diğer bir yöntem *tul adı bîve* (122), *kök adı bîh* (123), *degek adı rez* (124), *mîh adudur mismār* “şeklindeki kullanımlarda görüldüğü üzere “filan adı falan” şeklinde formülize edilebilecek yöntemdir.

Şair, “demek” fiilini de kelimelerin manalarını ifade ederken sıklıkla kullanır. Osman Şikloşî; kimi zaman *ördege murğ-āb di* (143), *alına di pîşānî* (168) şeklinde ikinci tekil şahıs emir kipi; bazen *tolu diken dimek pür-ħār* (175) örneğinde olduğu gibi mastar; kimi durumlarda *çakıra didi çerğ* (211), *dendān didiler dişe* (168) şeklinde görülen geçmiş zaman çekimi; bazı yerlerde *ölçege peymāne dir* (74), *‘adle dinür dahı dād* (137) biçiminde geniş zaman çekimi; kimi yerlerde ise *‘ā’il dine deroīşe* örneğindeki gibi istek çekimi ile “demek” fiilinden kelimelerin manasını vermek için istifade eder.

Osman Şikloşî kimi yerlerde demek fiilini hiç kullanmadan, sadece ismin yönelme halinden istifade ederek kelimeler arasındaki anlam irtibatını ortaya koyar: *tuluma ħîg murāda dahı kām* (206), *uykuya hāb* (209).

Nâzımın manasını söylemek istediği sözcüklerin anlamlarına işaret etmek için kullandığı bir diğer fiil “olmak”tır. Şikloşî, söz konusu fiili

¹⁸ Nasihat içerikli beyitler için ayrıca bk. 42, 88, 99, 109, 113, 117, 121, 129, 139, 150, 173, 192, 203.

görülen geçmiş zamanda *sarımsak oldu sîr* (68), *dānā bilegen oldu* (142), *yeñ oldu āstîn* (194) ve istek kipinde *fıkr ola endîşe* (165), *būsîden ola öpmek* (171) şeklindeki örneklerde görüldüğü üzere bu gayeyle kullanır.

Şikloşî, kimi zaman atıf vavı ile kelimelerin anlamlarını vermeyi tercih etmiştir: *yeşil sebz ü kızıl sürlü* (39), *at esb ü deşne hançer* (40), *yetmiş ü heftād* (54), *arpa cev ü mās fig* (74), *mîr ü beg* (77), *tîr ü kiriş ok u zih* (132).

Şairin istifade ettiği bir diğer yöntem *etek çü dāmen* (194), *çü dil dāden gönül virmek* (182) şeklinde görülen “çü” kelimesi ile manaya işaret etmektir.

Benzer şekilde “dahi” bağlacı da “dahı, dahı durur, hem dahı” şeklinde bu görevde kullanılır: *ulu balık dahı vāl* (124), *çarūra dahı şîşe* (165), *dahı gehvāre beşik* (209); *dahı gölge durur sâye* (180).

Dahi dışında “hem” bağlacı da Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarına işaret etmek için kullanılmıştır: *hem yüzük engüşteri* (73), *hem yazıcıdur debîr* (76).

Şair, bazen olmak fiili ve dahı bağlacını bir arada kullanır: *Kerpiç dahı lışt oldu* (149), *Dahı yārān ola aşhāb* (27), *paşmak dahı kefş oldu* (170), *büklüm dahı ham oldu* (148).

Eserde kimi yerlerde “-dır” bildirme eki ile ve onun ayrı yazılan şekli “durur” kullanılarak kelimeler arasındaki anlam ilişkisi ifade edilir: *süci meydür kemiş neydür* (31), *şanem bütdür* (37), *kuzı beredür* (208); *korğu durur hirās* (136), *tırāşîden durur yonmak* (188), *şikāfîden durur yarmaç* (189).

Şair, “ne, nedür, ne durur” şeklinde “ne” soru kelimesi ve onun bildirme eki almış şekliyle de Farsça ve Türkçe kelimeler arasında anlam irtibatı kurar: *karpuz ne hindüvāne* (134), *kesilmiş ne burîde* (146), *bağırsak ne rûde* (159); *bülend-himmet nedür vālā* (177), *şîrîn nedür tatlu* (105), *suya kanmış nedür sîrāb* (179); *şaçağ ne durur rîşe* (167).

Şair, aşağıdaki beyitte görüldüğü üzere leff ü neşr yolu ile de Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını vermiştir. Buna göre “demirci-âhenger, kuyumcu-zerger, yapıcı-binâger” dir.

Demürce vü kuyumcu vü yapıcı

Çü âhenger dahı zerger binâger

(35)

Osman Şikloşî, bazı beyitlerde birinci mısranın sonuna koyduğu kelimenin anlamını ikinci mısranın başında vermiştir. Aşağıdaki beyitte yer alan “engür-üzüm” buna örnektir:

Degek rez adı vü tahra çü rez-ber ü engür
Üzüm kirâciya müzd-ver ulu balık dağı vâl (124)

Yukarıda tespit edilen hususlar sözlüğün öğretim yöntemindeki çeşitliliği göstermesi açısından dikkat çekicidir. Osman Şikloşî eğitim amacına uygun olarak hitap ettiği yaş grubunun çocuklar olması sebebiyle tekdüzelikten kaçınmıştır. Bu durum aynı zamanda Türkçenin ifade gücünü göstermesi açısından da önemlidir.

Tuhfe-i Elma’î’nin dikkat çekici özelliklerinden biri şairin beyitte anlamını verdiği kelimelerde cinas yapma gayreti içerisinde olmasıdır. Kimi zaman kelimelerin Farsçalarında kimi zaman da Türkçelerinde veya her ikisinde cinaslı kelimeleri kullandığı görülmektedir. Öyle ki müellif kimi yerlerde Farsça ve Türkçe kelimelerin bile cinasa uygunluğunu gözetmektedir. Eserde pek çok yerde karşımıza çıkan bu hususa şu dört beyit örnek olarak verilebilir:

Ayak pây u ayık hüşyâr u hüşvâr
Süci meydür kamuş neydür şağır ker (31)

Bād yildür bād olsun bāde mey
Bāz açık kış ayıdur mäh-ı dey (59)

Kend kovan selle seped münc arı
Nîş diken bih eyü vîje arı (69)

Bāz girü bāz toğan bāz oyun bāz[u] kol
Kir segirdmek şūh tazīden çü kurtıldı rehîd (96)

Tuhfe-i Elma'î'de şair, aslı Arapça olan kimi sözcükleri Farsçada da kullanıyor olması dolayısıyla sözlüğüne almıştır.¹⁹ Bunlara ilaveten iki kelimeyi de (dālāl, belbāl) açıkça Arapça olduğunu söyleyecek sözlüğüne dâhil etmiştir:

Kalay erzîz kolay âsân ay hilâl

Hem 'Arabc'azgunluğa dirler **dālāl** (48)

Gurisne aç yiyicek hordenî yidüm hordem

Nijenddür gam u guşsa 'Arabcadur **belbāl** (127)

Osman bin Hüseyin Bosnevî'nin *Manzûme* adlı manzum Farsça-Türkçe sözlüğünün bazı nüshalarının haşiyelerinde bazılarının ise metin bölümünün içinde çalışmamıza konu olan Osman Şikloşî'nin eserindeki beyitlerin yer aldığı görülmektedir. Her iki eserin giriş bölümlerindeki üç beyit büyük oranda bir birine benzemekten (4, 11, 22) aşağıya alınan şu iki beyit ise tamamen aynıdır:²⁰

Hem âline dahı ehl-i kirâma

Şenâ olsun hem aşhâb-ı 'izâma²¹ (7)

¹⁹ Tespit edilen kelimeler şunlardır: cisir/köprü (29); kevşer/kevser ırmağı (29); dür/inci (38); kurş/dolunay (44); yem/deniz (47); hilâl/yeniay (48); câr/komşu (52); şağ/kıyı (60); kîr/zift (63); 'üd/ut (65); şâme/ben, leke (66); hâl/dayı (71); galle/tahl (74); nukre/gümüş (76); bağ/kaz (83); dubb/ayı (84) demdeme/gürlemek (85); sem/zehir (87); ruhâm/mermer (101); şehd, 'asel/bal (105); muharrem şafer, rebî', cemâzî, receb, şa'bân, ramazâ, şevvâl, zi'l-ka'de, zi'l-ħicce/Arapça ay isimleri (111, 112, 113); şahid/tanık (123); akra'/kel (125); hirâs/korku (136); hirâsân/korkak (136); teşvîr/utanma (141); meşâne/sidik torbası (160); felek/gök (161); kârûra/şişe (165); 'â'il/derviş (166); nâdir/az bulunur (179); hayme/çadır (180) semer/meyve (183); 'uryân/çiplak (185); zümre/bölük (186); kaşır/köşk (199) ebleh/aptal (217).

²⁰ Osman bin Hüseyin Bosnevî'nin *Manzûme* adlı eserindeki söz konusu beyitler için bk. Ay 2012: 708-711.

²¹ Beytin *Manzûme*'deki şekli: *Hem âline dahı ehl-i kirâma/Şenâ olsun hem aşhâb-ı 'izâma*. bk. Ay 2012: 709.

Ki erkân-ı şerî'at oldı bunlar

Dağı rāh-ı haqīkat buldı anlar²² (8)

Osman Şikloşi'nin eserinde bölüm sonlarında nasihat içerikli beyitler yer aldığını yukarıda belirtmiştik. Bu tarz beyitler Osman bin Hüseyin'in *Manzûme* adlı eserinin bazı nüshalarında da bulunmaktadır. *Manzûme*'nin söz konusu nüshalarında *Tuhfe-i Elma'î*'deki bu tarz beyitlerden beşinin küçük farklarla ya da aynen yer aldığı görülmektedir. Bu beyitler şunlardır:²³

Naşīhatdür saña benden birāder

Ne oğursañ anı muhkem kıl ezber²⁴ (42)

İlme sa'y it rüz u şeb ey dilrübā

Ömrüñi yoğ yire itme sen hebā²⁵ (67)

İlm ü 'amel kesbine ger idesin ihtimām

Yaricuñ ola senüñ her işüñe Bî-niyāz²⁶ (88)

Diñle beni cān-ı peder 'ilm oğuyup kesb it hüner

Ĥod naql ile şābitdür uṭlub didi Faḥrū'l-enām²⁷ (109)

²² Beytin *Manzûme*'deki şekli: *Ki erkân-ı şerî'at oldı anlar/ Dağı rāh-ı haqīkat buldı anlar.* bk. Ay 2012: 709.

²³ Söz konusu nüshalar: Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R.4287; Milli Kütüphane, 05 BA 1604/3.

²⁴ Beytin *Manzûme*'deki şekli: *Saña pendüm budur serv-i revānum /Ne oğursañ anı muhkem kıl ezber.* bk. Ay 2012: 712.

²⁵ Beytin *Manzûme*'deki şekli: *İlme sa'y it rüz u şeb ey dil-rübā /Ömrüñi yoğ yire itme sen hebā.* bk. Ay 2012: 730.

²⁶ Beytin *Manzûme*'deki şekli: *İlm ü 'amel kesbine ger idesin ihtimām /Yaricuñ ola senüñ her işüñe bil Ĥodāy.* bk. Ay 2012: 714.

²⁷ Beytin *Manzûme*'deki şekli: *Diñle beni cān-ı peder 'ilm öğrenüp kesb it hüner/Erde kemāl olmasa ger zen gibidür ol nā-tamām.* bk. Ay 2012: 717.

Bu Elma'î'nüñ yâ Rab her dem bu durur zikri
 'İlm ü 'ameli dâ'im eyle aña endîşe²⁸ (173)

Aşağıya alınan iki beyit nasihat içerikli olmadığı halde hem *Tuhfe-i Elma'î* hem de Osman bin Hüseyin'in *Manzûme* adlı eserinde yer almaktadır. Bunlardan 25. beyit büyük oranda aynı iken 32. beyit tamamen aynıdır:²⁹

Ĥudā Tañrı ĥabercidiür peyember
 Kılağuz reh-nümā oldı vü rehber³⁰ (25)

Arıķ lāğar ħadeĥ sāğar derā çañ
 Ķatır ester deve üştür eşek ĥar³¹ (32)

Osman Şikloşî'nin eserinin son bölümündeki ebced hesabının konu edildiği beyitlerin (220, 221, 222) de Osman bin Hüseyin'in *Manzûme*'sinin bazı nüshalarının sonunda *Cümel-i Kebîr* başlığı altında yer aldığı görülmektedir.³²

Çalışmaya konu olan eserdeki 20 beyit Osman bin Hüseyin'in *Manzûme* adlı eserinin kimi nüshalarının derkenarlarına kaydedilmiştir. Bu beyitler şunlardır: 67, 68, 109, 110, 117, 118, 126, 129, 130, 139, 140, 150, 151, 173, 174, 200, 201, 202, 203, 204.³³

Yukarıda izah edilen benzerlikler dolayısıyla *Tuhfe-i Elma'î*'nin metni oluşturulurken Osman bin Hüseyin'in manzum lügatinin nüshalarından

²⁸ Beytin *Manzûme*'deki şekli: *Bu bende-i nâ-çîziüñ zikri bu durur yâ Rab/'İlm ü 'ameli dâ'im eyle aña endîşe*. bk. Ay 2012: 721.

²⁹ Osman bin Hüseyin Bosnevî'nin eserindeki söz konusu beyitler için bk. Ay 2012: 712.

³⁰ Beytin *Manzûme*'deki şekli: *Ĥudā Tañrı ĥabercidir peyember/Ķılavuz rehber ü güçli tevânger*. bk. Ay 2012 712.

³¹ Beytin *Manzûme*'deki şekli: *Arıķ lāğar ħadeĥ sāğar derā çañ/ Arıķ lāğar ħadeĥ sāğar derā çañ*. bk. Ay 2012 712.

³² Söz konusu beyitler için bk. Ay 2012: 730 ve Osman bin Hüseyin, *Manzûme*, Milli Kütüphane, 05 BA 1604/3, varak no: 121^a.

³³ bk. Süleymaniye Kütüphanesi Reşit Efendi Bölümü 977/4; Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi R.3451/5.

da istifade edilmiştir. İstifade yöntemi çalışmanın *Metnin Kurulmasında İzlenen Yol* başlıklı bölümünde ele alınmıştır.

Yukarıda her iki eser arasındaki ortaklıklardan kısaca bahsedilmişken bu benzerlik ve aynılıklerin sebebi üzerinde ayrı ve detaylı bir çalışma gerektirmesi dolayısıyla durulmamıştır.

3.5.2. Şekil Özellikleri:

3.5.2.1. Nazım Şekli:

Tuhfe-i Elma'î toplam 18 manzumenin birleşmesinden oluşmuştur. Bu manzumelerin 3'ü mesnevi 15'i ise nazm nazım şekli ile kaleme alınmıştır. Mesnevîlerden en uzununu eserin üçüncü manzumesidir ve 25 beyitten müteşekkildir. En az beyit sayısına sahip olan mesnevi ise *Tuhfe-i Elma'î*'nin 5 beyitten müteşekkil olan 9. manzumesidir. Nazm nazım şekliyle yazılmış manzumelerden en uzununu eserin 18. ve son manzumesi olan nazmdır ki bu, 18 beyitten oluşmaktadır. En az beyit sayısına sahip nazımlar ise üçer beyitten oluşan 8. ve 10. manzumelerdir. Eserde kullanılan nazım şekilleri, eserin bölümleri, bölümlerin beyit sayısı ve bölümlerde karşılığı verilen Farsça kelime sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Sıra No	Nazım Şekli	Başlık	Beyit Sayısı	Kelime Sayısı
1	Mesnevi	Hāze'l-Luġat Tuĥfetü'l-Ma'nā li-Oşmān eş-Şikloşî min-Bilādi Engürüs	24	-
2	Nazm	El- Kıt'a fî-Baĥri'l-Hezeci'l-Müseddesi'l-Makşür	19	88
3	Mesnevi	El-Kıt'a fî-Baĥri'l-Remeli'l-Müseddesi'l-Maĥzûf	25	113
4	Nazm	El-Kıt'a fî-Baĥri's-Serî'i'l-Maţviyyi'l-Mevķûf	10	45
5	Nazm	El-Kıt'a fî-Baĥri'l-Münserih'l-Maţviyyi'l-Mekşûf	11	55
6	Nazm	El-Kıt'a fî-Baĥri'l-Remeli'l-Müşemmeni'l-Makşür	11	63
7	Nazm	El-Kıt'a fî-Baĥri'r-Recezi'l-Müşemmeni's-Sālim	10	62
8	Nazm	El-Kıt'a fî-Baĥri'r-Remeli'l-Maĥbûni'l-Maĥzûf	3	10
9	Mesnevi	El-Kıt'a fî-Baĥri'r-Remeli'l-Maĥzûf	5	10
10	Nazm	El-Kıt'a fî-Baĥri'l-Hezeci'l-Müşemmeni's-Sālim	3	12
11	Nazm	El-Kıt'a fî-Baĥri'l-Müctessi'l-Maĥbûni'l-Makşür	9	41
12	Nazm	El-Kıt'a fî-Baĥri'l-Muzārî'i'l-Aĥreb	10	42
13	Nazm	El-Kıt'a fî-Baĥri'l-Hezeci'l-Aĥrebi'l-Mekfûfi'l-Maĥzûf	11	39
14	Nazm	El-Kıt'a fî-Baĥri'l-Mütekāribi's-Sālim	13	51
15	Nazm	El-Kıt'a fî-Baĥri'l-Hezeci'l-Müşemmeni'l-Aĥreb	10	32
16	Nazm	El-Kıt'a fî-Baĥri'l-Hezeci'l-Müşemmeni's-Sālim	19	99
17	Nazm	El-Kıt'a fî-Baĥri'l-Hezeci'l-Müseddes	11	43
18	Nazm	Yok	18	82

3.5.2.2. Kafiye

Osman Şikloşî, eserinde en çok mürdef kafiyeden yararlanmışır. Eserde bazı beyitlerde kafiye bulunmamaktadır. Bu beyitlerde ahenk redif vasıtasıyla temin edilmiştir:³⁴

Aķına Şaluban hem atlarını
Nice ķal' itdiler ķal'alarını (17)

AŞağıda, ikinci mısralarının bir biriyle kafiyeli olması gereken beyitlerde kafiye yerine yalnızca redif yer almaktadır:

Bađırsaķ ne **rūde demīden** *ūfūrmek*
Ne-Őāyed *yaramaz fūtāden* ne *dūŐmek* (159)

Azıķ **tūŐe māhī** *balıķdur mesāne*
Ķavuk **ķīne** *yemdūr [ķū] h' āhiŐ* *dilenmek* (160)

Nāzımın kimi beyitlerde iķ kafiyeden istifade etmesi ahenge katkı sağlamıştır. Eserde özellikle 16. manzume bu konuda dikkati çekmektedir:

Ki erkān-ı Őerī'at oldı bunlar
Dağı rāh-ı ĥaķīķat buldı anlar (8)

Sūtūn ĥayme *dīrek ķāder ķarındaŐa* *dinūr dāder*
ŐavaŐ peykār ĥūn-āŐām *ķan iķici yular efsār* (181)

Resānīde[n] *iriŐdirmek ķū dil dāden* *gōñūl virmek*
Gūzel **ĥūb** [u] *serīr evreng yūrūŐ* *adı dađı reftār* (182)

Ķapucıdur **perestende** *dađı mūrsel firistende*
Gūzel **zībā** *gūlūŐ ĥande* *gōñūl Őutucıdur dildār* (184)

³⁴ Diğer örnek iķin bk. 25. beyit.

3.5.2.3. Vezin

Osman Şikloşî diğer manzum sözlüklerde de görüldüğü üzere eserini yalnızca Farsça kelimeleri öğretmek, ezberletmek gayesiyle değil aynı zamanda aruz kalıplarını da öğretmek maksadıyla kaleme almıştır. Bu amaca matuf olarak sözlük bölümünde yer alan her manzumenin başına *El-Kıṭ'a fî-Bahri'l-Hezeci'l-Müseddesi'l-Maḫşûr*³⁵ örneğinde olduğu gibi hangi bahir ve kalıpla yazıldığını ilişkin bir başlık koymuş ve şiirin son beytinde ise kalıbın kendisini ve özelliklerini yazmıştır:

Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

Hezec bahri müseddesdür muḫarrer (43)

18 manzumeden müteşekkil olan *Tuhfe-i Elma'î*'de şair 14 farklı aruz kalıbı kullanmıştır. Bunlardan hezec bahri kalıplarından olan *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* 3 kere, yine hezec bahri kalıplarından olan *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* 2 kere ve remel bahri kalıplarından olan *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* 2 kere diğer kalıplar ise birer kere kullanılmıştır. Aşağıdaki tabloda eserde kullanılan aruz kalıpları gösterilmektedir:

---

³⁵ bk. 2. manzume.

Bölüm No	Bahir	Aruz Kalıbı	Beyit Sayısı
1	Hezec	<i>Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün</i>	24
2	Hezec	<i>Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün</i>	19
3	Remel	<i>Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün</i>	25
4	Serî	<i>Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün</i>	10
5	Münserih	<i>Müfte'ilün fā'ilün müfte'ilün fā'ilün</i>	11
6	Remel	<i>Fā'ilatün fā'ilatün fā'ilatün fā'ilün</i>	11
7	Recez	<i>Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün</i>	10
8	Remel	<i>Fe'ilatün fe'ilatün fe'ilatün fe'ilün</i>	3
9	Remel	<i>Fe'ilatün fe'ilatün fe'ilün</i>	5
10	Hezec	<i>Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün</i>	3
11	Müctes	<i>Mefā'ilün fe'ilatün mefā'ilün fe'ilün</i>	9
12	Muzârî	<i>Mef'ülü fā'ilatün mef'ülü fā'ilatün</i>	10
13	Hezec	<i>Mef'ülü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün</i>	11
14	Mütekârib	<i>Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün</i>	13
15	Hezec	<i>Mef'ülü mefā'ilün mef'ülü mefā'ilün</i>	10
16	Hezec	<i>Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün</i>	19
17	Hezec	<i>Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün</i>	11
18	Remel	<i>Fe'ilatün fe'ilatün fe'ilatün fe'ilün</i>	18

Eserde birinci amaç kelimelerin anlamlarını vermek olduğu için aruz hususunda kimi eksiklikler göze çarpmaktadır. Bunlardan en yaygın imale kullanımındaki dikkat çekici fazlalıktır. Aşağıdaki beytin ilk mısraı bu duruma örnek teşkil etmektedir:³⁶

Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün

Diri zinde ölü mürde dağı merd

Ere dirler ele dest ü başa ser

(34)

İmalenin yanında pek çok zihafa da metinde tesadüf edilmektedir. Aşağıdaki beytin ikinci mısraındaki “sû” hecesi buna örnek mahiyetindedir:³⁷

³⁶ İçinde çok imale olan beyitlerden bazıları şunlardır: 4, 17, 21, 24, 33, 38, 57, 82, 85, 197.

³⁷ Zihaf yapılan diğer beyitler için bk. 49, 57, 70, 72, 78, 84, 89, 91, 94, 128, 162, 173.

Mef'ülü fā'ilātün mef'ülü fā'ilātün

Gön **çerm rişte** iplik **hem-sāye** oldu *konuşt*

Benden yaña sū-yı men göz dīde anlar ānān (133)

Şair ihtiyaç halinde Türkçe kelimelerde med yapmaktan çekinmemiştir. Aşağıdaki beytin birinci mısraındaki "dar" kelimesi ile ikinci mısraında yer alan kar kelimesi medli olarak düşünülmüştür:³⁸

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Dīr geçdür **dūr** *uzağdur dar teng*

Kar berfdür yār yoldaş 'ār neng (51)

Şikloşî, içinde bir ünlü (vokal) barındıran ve dört sestten oluşan (ünsüz+ünlü+ünsüz+ünsüz) hecelerdeki ünlü sayısını ikiye çıkararak vezin tasarrufu yapmıştır. Aşağıdaki beytin ilk kelimesi olan "şükür"ün asıl şekli "şükr"dür. İkinci mısraının ilk kelimesi olan "küfür"ün asıl şekli ise "küfr"dür. Şair vezin gereği söz konusu kelimeleri "şükür" ve "küfür" olarak düşünmüştür:³⁹

Mefā'ilün mefā'ilün fe'ulün

Şükürdür ni'meti iden 'atīde

Küfür oldu sebab nār-ı şedīde (2)

Eserin Nüshası:

Tüm arama ve tetkiklerimize rağmen eserin yalnızca bir nüshasına ulaşabildik. Bu nüshanın da tam olup olmadığı aşağıda açıklanacak nedenlerden ötürü kesinlik arz etmemektedir. Başka bir husus da üzerinde çalışma yapılan metinde, elde olan nüshanın istinsah edilirken titiz davranılmamasından kaynaklı pek çok anlam ve vezin sorununa tesadüf edilmektedir. Bunlar metin tamiri yöntemleriyle çözülmeye çalışılmış olmasına karşın kimi beyitlerde maalesef istenilen neticeye ulaşamamıştır.

³⁸ Diğer örnekler için bk. 44, 98, 102.

³⁹ Diğer örnekler için bk. 29, 87, 104, 129, 163.

Eserin yegâne nüshası 06 Mil Yz A 2267/2 kayıtlıdır. Eserin içinde bulunduğu yazma 24 varaktan ibarettir ve eser yazmanın 14^b-24^b varakları arasındadır. Söz konusu yazmanın zahriyesinde yazma içerisinde üç eserin yer aldığı kayıtlıdır. Bunlar şunlardır:

Manzume-i Lâmi'î

Manzume-i Şikloşî

Ta'rîb-i Şahidi: Kasımpaşa Şeyhi Safî Musâ Efendi

Yazmanın zahriyesindeki kayıt doğrultusunda eser; Lami'î Çelebi'nin (öl. 1532) *Tuhfe-i Lami'î* veya *Lugat-ı Manzûm*⁴⁰ olarak da adlandırılan manzum sözlüğü ile başlar. Bu eser yazmanın 1^b-14^b varakları arasındadır. Bunun ardından 14^b-24^b varakları arasında yer alan ve çalışmaya konu olan *Tuhfe-i Elma'î* gelir. Ancak zahriyede belirtilen üçüncü eser yani *Ta'rîb-i Şâhîdî*⁴¹ yazmada yer almamaktadır. Buradan hareketle yazmanın sondan eksik olduğu anlaşılmaktadır. Bu eksik kısmın *Tuhfe-i Elma'î*'yi de kapsayıp kapsamadığına dair kesin bir hüküm vermek güçtür. Yazmanın eksik olan bölümünün tam olarak nereden başladığının bilinmemesi sebebiyle elde bulunan *Tuhfe-i Elma'î* nüshasının tam bir nüsha olup olmadığını kesin olarak söyleyebilmek de mümkün görünmemektedir. Ancak manzum sözlüklerin sonunda genellikle mesnevi nazım şekli ile yazılmış bir hatimenin bulunması, ele alınan eserde ise böyle bir bölümün yer almaması eserin sondan eksik olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Tuhfe-i Elma'î'nin içinde bulunduğu yazma, 222x163 - 165x115 mm boyutlarında, 24 varaktan müteşekkildir. 11 satır, suyu filigranlı kâğıt kullanılarak talik hatla istinsah edilmiştir. Sırtı bordo meşin iç kısmı ebru kâğıt kaplı ciltlidir. Bazı kelimelerin -özellikle Farsça olanların- harekelenmiş olduğu nüshada herhangi bir istinsah kaydı bulunmamaktadır.

⁴⁰ Söz konusu eserin transkripsiyonlu yayını için bk. İbrahim İmran Öztahtalı (2004), *Lami'î Çelebi ve Lügat-ı Manzûmu (Tuhfe-i Lâmi'î)*, Bursa: Gaye Yayınları.

⁴¹ Söz konusu eser Mısır, Kasımpaşa ve Yenikapı Mevlevihanelerinde şeyhlik yapan Safî Mûsâ Dede İbn-i Celâl Ali Dede'ye (öl. 1744-1745) aittir. Bilgi için ayrıca bk. Mustafa Erdoğan (2008), "Yenikapı Mevlevihânesi İle İlgili Kaynaklara Bir İlave: Kemaleddin Efendi'nin Terâcim-i Ahvâl'i", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli*, 47: 172.

Metnin Kurulmasında İzlenen Yol

Eserin metni çeviri yazı alfabesi kullanılarak Latin harflerine aktarıldı. Eserdeki beyit numaraları manzumeler için ayrı ayrı değil baştan sona bir sıra takip edilerek verildi. Manzumeler romen rakamı ile numaralandırıldı. Sözlükte anlamı verilen Farsça ve Arapça kelimeler **koyu**; bunlara karşılık olarak verilen Türkçe kelimeler ise *italik* dizildi. Varak numarası sayfanın sol kenarına kaydedildi. Eldeki nüshada ciddi istinsah hataları bulunması sebebiyle sık sık metin tamirine başvuruldu. Ses, hece ya da kelime eksiklikleri köşeli parantez içinde eklendi. Fazla olan ses, hece ve kelimeler; takdim tehir gerektiren ifadeler, müstensih hatası dolayısıyla yanlış yazıldığı düşünülen kelimeler vb. durumlara ilişkin düzeltmelerde metne doğru olduğu değerlendirilen şekil konulurken yazmadaki şekil dipnotta "M." kısaltması ile gösterildi: "hālîkı: şālîğı M.". Şiirlerin aruz kalıpları manzumelerin başlangıcında köşeli parantez içinde verildi. Okunuşundan ya da anlamından emin olunmayan kelime ve ifadelerin yanına soru işareti konuldu. Mısralardaki vezin kusurları dipnotta belirtildi.

Osman bin Hüseyin Bosnevî'nin *Manzûme* adlı manzum Farsça-Türkçe sözlüğünün bazı nüshalarının derkenarında ve nüsha sonunda *Tuhfe-i Elma'î*'den alınmış beyitlerin olduğu yukarıda belirtilmişti. Elde olan nüshadaki kimi problemler bu nüshalarda yer alan beyitlerden istifade edilerek düzeltildi ve durum dipnotta belirtildi. Bunun için Süleymaniye Kütüphanesi Reşit Efendi 977/4'te kayıtlı nüsha "S." kısaltması ile Milli Kütüphane 05 BA 1604/3'te kayıtlı nüsha ise "BA" kısaltması ile nüsha farkı göstermek amacıyla kullanıldı. Nüsha farkı gösterilirken Osman bin Hüseyin Bosnevî'nin *Manzûme* adlı eserinin varak numarası da nüsha kısaltmasının yanına "S., 52^a" örneğinde olduğu gibi kaydedildi.

4. Metin

14^b

Hāze'l-Luġat Tuḥfe-i Elma'ī⁴² li-Osmān eṣ-Şikloşī min-Bilādi Engürüs

I

Bismillāhirrahmānirrahīm

[Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün]

- 1 Çü bismillāh ile kılduġ bidāyet
Bula şükr ü sipās ile nihāyet
- 2 Şükürdür ni'meti iden 'atīde
Küfür oldu sebep nār-ı şedīde
- 3 Hudā'dur rāzıķı bil ins ü cānuñ
Hem oldur ḥālıķı⁴³ kevn ü mekānuñ
- 15^a 4 Şıfātı *ķul hüvallahü aḥaddur*
Daḥı ismi gibi zātı ebeddür
- 5 Muḥammed enbiyāya oldu server
Hem oldur evliyāya daḥı rehber
- 6 Selām ile şalāvatla taḥıyyāt
Aña olsun nice yüz biñ şenāyāt
- 7 Hem āline daḥı ehl-i kirāma
Şenā olsun hem aşhāb-ı 'ızāma
- 8 Ki erkān-ı şerī'at oldu bunlar
Daḥı rāh-ı ḥaķıķat buldı anlar

⁴² Tuḥfe-i Elma'ī: Tuḥfetü'l-Ma'nā M.

⁴³ ḥālıķı: şalıġı M.

- 9 Pes eydür bu faķır ü zār u hayrān
Ġarīb ü bī-kes ü ya'ni ki **‘Osmān**
- 10 Hıḩūr itdi çü ḩalbüme bu ma'nā
‘Aceb mi nazm idem elfāz-ı ra'nā
- 11 İdem Türķī ‘ibāretle beyānı
ḩılam şıbyān içün hem armaĠanı
- 12 Hıdā'nuñ fazlı ile buldı itmām
Çü **Tuḩfe Elma'ī**⁴⁴ oldu buña nām
- 13 Diyār-ı **Engürüs'** de hem biliñüz
Ki şehr-i **Şikloş**⁴⁵ durur yerimüz
- 14 Ki ḩal'amuz iñen a'lā vü merĠüb
Daḩı zībā vü ra'nā vü ḩatı ḩüb
- 15^b Hıuşūsā ḩalkıdur şāḩib-şecā'at
İder kāfirleri anlar iĠāret
- 16 Ki Ġāzīler durur anlar tamāmı
‘Adūya urdılar tiĠ-ı ḩüsāmı
- 17 Aķına şaluban hem atlarını
Nice ḩal' itdiler ḩal'alarını
- 18 Yok evşāfına anlaruñ nihāye⁴⁶
Hemān yegdür Ġötürem el du'āya
- 19 ‘Ömürleri ola yā Rab dıraḩşān
Yerinde durdınca kūh-ı **ḩarşan**

⁴⁴ Tuḩfe Elma'ī: Tuḩfetü'l-Ma'nā M.

⁴⁵ Şikloş: Şikloş M.

⁴⁶ nihāye: nihāyete M.

- 20 Ola devletleri *yeṣmen fe-yeṣmen*
Terakķide tezāyüdde⁴⁷ ‘umūmen
- 21 Güneş devr itdigünce bu semāda
Kılıçları ola ‘arş-ı ‘alāda
- 22 Buña rāğıb⁴⁸ olan ṭullābı⁴⁹ yā Rab
Murāda irgürüp eyle mü’eddeb
- 23 *Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘il*⁵⁰
‘Ameldür ‘ilm ile anı kılan bil
- 24 Beni daḥı du‘ā ile iden yād
Ḥudā itsün cinān içre anı şād

II

El- Kıt‘a fī-Baḥrı’l-Hezeci’l-Müseddesi’l-Makşür

16^a[*Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün*]

- 25 **Ḥudā** Tañrı *ḥabercidür* **peyember**⁵¹
Ḳılağuz **reh-nümā** oldı vü **rehber**
- 26 **Ḥudā** *Yezdān* [u] **İzed**⁵² daḥı **yek bir**
Nübī *Ḳur’ān ulu* ma‘nide **server**
- 27 Daḥı **yārān** ola *aşḥāb* **çehār dört**⁵³
Ebū Bekr ü ‘Ömer⁵⁴ ‘Oşmān u Ḥaydar

⁴⁷ tezāyüdde: tezāyide M.

⁴⁸ Buña rāğıb (S., 52^a): daḥı ‘ilme M.

⁴⁹ ṭullābı (S., 52^a): ṭullāb M.

⁵⁰ mefā‘il: fe‘ülün M.

⁵¹ peyember: peygamber M.

⁵² İzed: İzedi M.

⁵³ çehār dört: dört çehār M.

⁵⁴ ‘Ömer: ‘Ömer ü M.

- 28 *Ḳanat per peyk-i İzed⁵⁵ oldu Cibrīl*
Zemīn ü āsumān yer gök güleş cer⁵⁶
- 29 *Ṭamu düzah cisir köpri dahı pül⁵⁷*
Behişt cennet cinān ırmağı kevşer
- 30 *Gel'e otur biyā binşīn meniş ṭab⁶*
Kucā kıanda me-rev gitme göğüs ber
- 31 *Ayaḳ pāy u ayıḳ hüşyār u hüşvār*
Süci meydür ḳamuş neydür şağır ker
- 32 *Arıḳ lāğar ḳadeḥ sāğar derā çañ*
Ḳatır ester deve üstür eşek ḥar
- 33 *Semiz ferbih şığır gāv u koyun mīş*
Keçiye büz⁵⁸ buza yaḥ di uyuz ger
- 34 *Diri zinde ölü mürde dahı merd*
Ere dirler ele dest ü başa ser
- 35 *Demürci vü ḳuyumcı vü yapucı*
Çü āhenger dahı zerger bināger
- 16^b 36 *Ere bıçḳu çekik ḥāyisk dere rüd*
Eve ḥāne baca revzen iç ender
- 37 *Küniş kilsā çelībā ḥaç gavur muğ*
Ḳığa pişk di şanem bütdür od āzer
- 38 *Deñiz deryādur incü dür dibi teg*
Gemi keştī demürine di lenger

---

⁵⁵ İzed: İzedī hem M.

⁵⁶ cer: cüzer M.

⁵⁷ pül: pül M.

⁵⁸ büz: büz ü M.

- 39 **Giyāh** *otdur yeşil sebz ü kızıl sürh*
Çivid nīl ü kebūd gökdür yemiş ber
- 40 **Siyeh**⁵⁹ *ğara sipeh*⁶⁰ *leşker kılıç tiğ*
Cevān *yigit at esb ü deşne hançer*
- 41 *Ayu hırs*⁶¹ **u sūtūr** *ilği sürūd*⁶² *ır*
*Ğara kulak siyeh-güş*⁶³ *erkege ner*
- 42 Naşīhatdür saña benden birāder
Ne oğursañ anı muhkem kıl ezber
- 43 *Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün*
Hezec bahri müseddesdür muqarrer

III

El-Kıṭ'a fī-Baḥri'l-Remeli'l-Müseddesi'l-Maḥzūf

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

- 44 *Ay kurş* [u] *az endek bend bağ*
Murğ *kuşdur büm baykuş dām ağ*
- 45 *Öñ yürüyen pişvād*[ur] *boş tehi*
Pey-rev *oldı arda gelen*⁶⁴ *kul rehi*
- 17^a 46 **Kūh** *tağ*⁶⁵ [u] **gūh** *necisdür āb şu*
Lāğ *kengel*⁶⁶ **dāğ** *tağdur in bu*

⁵⁹ Siyeh: Siyāh M.

⁶⁰ sipeh: sipāh M.

⁶¹ hırs: hırş M.

⁶² sürūd: sürūr M.

⁶³ siyeh-güş: siyāh-güş M.

⁶⁴ pey-rev oldı arda gelen: ardıca gelen pey-rev oldı M.

⁶⁵ Kūh tağ: Tağ kūh M.

⁶⁶ kengel: çengāl M.

- 47 **Yem deñizdür ruḥ beñizdür ebru⁶⁷ kaş**
Ebr⁶⁸ bulut bīd söğüt seng taş
- 48 *Ḳalay erziz kolay āsān ay hilāl*
Hem 'Arabc'azğunluğa dirler **ḍalāl**
- 49 **Pūje baldır pūze ağız⁶⁹ hest var**
Zānū dizdür iş dutucı kār-zār
- 50 *Ceng perḥāş [u] neberde⁷⁰ pehlivān*
Bān ağaçdur gölgelikdür sāye-bān
- 51 **Dīr geçdür dūr uzaḳdur dar teng**
Ḳar berfdür yār yoldaş 'ār neng
- 52 **Cār ḳonşu dört çehārdur penç beş**
Altı şeşdür sīḥ şişdür lāşe leş
- 53 **Heft yedidür heşt sekizdür nüh tokuz**
Dih köy on deh bist yigirmi sī otuz
- 54 *Ḳırk çil ü pencāh elli ḳo bi-hil*
Şast altmış yetmiş ü heftād bil
- 55 *Seksene heştād tokşana neved*
Şad [çü] yüzdür şimdi gider mī-reved
- 56 *Biñ hezār u iki biñ hem dü-hezār*
Şad hezārān yüz biñ ü arıḳ nizār

⁶⁷ ebru: ebr M.

⁶⁸ ebr: ebru M.

⁶⁹ pūze ağız: pūze rişdür/dişdür? M.; Tüm araştırmalarımıza rağmen "pūze" kelimesinin diş ya da riş diye bir karşılığına rastlamadık. Diğer manzum sözlüklerde pūz ya da pūze kelimesine "ağız" karşılığı verildiğini gördük. Buradan hareketle metinde müstensih hatası olduğu değerlendirilmesini yaparak "pūze" kelimesine "ağız" karşılığını verdik.

⁷⁰ neberde: neberdil M.

17^b

- 57 **P̄inū** keş keş koltuğ içi bil dıraḥş
Ildıramağ oldu ata didi raḥş
- 58 **Bār** yükdür p̄ār bildir di per̄ir
Asrağı giceye kettāna zağ̄ir
- 59 **Bād** yildür bād olsun bāde mey
Bāz açık kış ayıdır māh-ı dey
- 60 **Ş̄ir** arslan ş̄ir süddür şaṭ kenār
Şimdi eknūndur utanan şermsār
- 61 **Māst** yoğurt māstabādur⁷¹ mastava
Tuz nemek etmekçidür⁷² hem nānūvā
- 62 **Nān** etmek küflüsüdür fehfere
Guşt et di korçuluğa küngere
- 63 **S̄ir** tokdur hem sarımsağ oldu s̄ir
Baş çekici ser-keş oldu zift k̄ir
- 64 Baş aşağa ser-nigūndur ser-firāz
Baş[ı] yüksek hem ‘alem dağı tırāz
- 65 **Çeşn**⁷³ bayram ‘ūd sazduḥ kahbe ger
Ġul bukağū ġüre koruğ birāder⁷⁴
- 66 **Şāme** beñdür şāne yağrın hem tarağ
Şaç bilügi ġis oldu dās orağ
- 67 ‘ılme sa’y it rüz u şeb ey dilrübā
‘Ömrüñi yok yire itme sen hebā

---

⁷¹ māstabā: māskabā M.

⁷² etmekçidür: etmek durur M.

⁷³ çeşn: çeş M.

⁷⁴ Mısranın son kelimesinde vezin aksamaktadır.

18^a

- 68 *Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilāt*
Bu remel bahri durur bilgil oñat

IV

El-**Qıt'a** fî-Bahri's-Serî'i'l-Matviyyi'l-Mevkûf

[*Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün*]

- 69 **Kend** *kovan selle seped münc arı*
Nış *diken bih eyü vîje arı*
- 70 **Tekne** *adı nāve oluk nāvdān*
Bālū *sigil hem yücelik serverī*
- 71 **Māder** *ana ata peder pūr oğul*
Ḥāl *dayı⁷⁵ hem analık māderī*
- 72 **Rūze** *oruç müze edik dūk ig*
Ālū *erik rahne gedik post deri*
- 73 **Nāve** *senit oklağudur çüb-ı nān*
Yufka⁷⁶ *tenük hem yüzük engüşteri*
- 74 **Ġalle** *tahul arpa cev ü mās fig*
Ölçege *peymāne dir erzen dari*
- 75 **Çāh** *kuyu mansıba dir dahı cāh*
Ġussa *dijem akça direm zerd şarı*
- 76 **Kilk** *kalem hem yazıcıdur debīr*
Kīse *kese nukre gümüş müzd kiri*
- 77 **Mīr** *ü beg güç [çü] sitem taht serīr*
Mih *ulu oldu ululuk serverī*

⁷⁵ dayı: dāye M.

⁷⁶ yufka: yufkadur M.

- 78 Müfte' ilün müfte' ilün fā' ilün
Baḥr-i seri^c maṭvī budur ey perī
- 18^b

V

El-Kıṭ'a fī-Baḥri'l-Münserih'l-Maṭviyyi'l-Mekşūf⁷⁷

[Müfte' ilün fā' ilün müfte' ilün fā' ilün]

- 79 **Behre ülü çehre yüz bişnev işit gizlü rāz**
Kavuşa di **ābdān erkece dirler nühāz**
- 80 **Güz ayma tīre māh ilk yaz evvel bahār**
'Aşıka di **kirdār iñle bi-nāl 'işve nāz**
- 81 **Nāy düdük yay kemān dumrı [çü] def zan gümān**
Dühl⁷⁸ tavul gev çukur yüce bülend çalgı sāz
- 82 **Şalğama şalcam digil hem laḥanadur kelem**
Semüz ota perpehen hem soğana di piyāz
- 83 **Nīm yarım yā bile bū koğudur rīm iriñ**
Rīm şığın mākīyān tavuşa di baṭṭ kaz
- 84 **Sīkī⁷⁹ süci kāse cām vefre güci borç vām**
Dubb ayudur in kunām gür bi-ken⁸⁰ sinle kaz
- 85 **Şu şığırı gāvmiş gürlemege demdeme**
Zeft yoğun zehr ağı[dur] di toñuza gurāz

⁷⁷ Münserih'l-Maṭviyyi'l-Mekşūf: Recezi'l-Maṭviyyi'l-Maḥbün M.

⁷⁸ Kelimenin aslı "dühül" şeklindedir. Ancak şair vezin gereği kelimeyi bu şekle sokmuştur.

⁷⁹ Sīkī: Segī M.

⁸⁰ bi-ken: bi-bikendür M.

- 86 *Datsıza di bī-meze eskiciye pīne-dūz*
Sūz yanan⁸¹ yan bi-sūz eyle dimekdür bi-sāz⁸²
- 87 Hem *kıçı* daḥı **serim** ma' denos oldu **sezāb⁸³**
Sem aḡu sūm toynaḡ iş dutucıdır⁸⁴ kār-sāz
- 88 'İlm ü 'amel kesbine ger idesin ihtimām
Yarıcuñ ola senüñ her işüñe Bī-niyāz
- 89 *Müfte'ilün fā'ilün müfte'ilün fā'ilün*
Maṭvī vü mekşüfdür⁸⁵ münserih⁸⁶ ey serv-i nāz

19a

VI

El-Kıṭ'a fī-Baḥri'l-Remeli'l-Müşemmeni'l-Makşūr

[Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

- 90 **Rīş yara yāre rüşvet çek bi-keş çekdi keşid**
Beng maşlık qurı etmek nān-ı huşk yırtdı derid
- 91 **Āftābe ibriḡ [u] ḡūr āfitāb** oldu *güneş*
Tāb şu'le māh-ı nev oldu *yeñi ay gördi did*
- 92 **Māde gāv inek ṡana tāvek⁸⁷ çobana di şobān**
Dilkü rübeh kurd gürg ü seg köpek yeldi devid
- 93 *Urma tütma dār-gir ü yük çekici bār-gir*
Ḳutlu ferḡunde fürühten şatmaḡ u aldı⁸⁸ ḡarid

---

⁸¹ yanan: yanmış M.

⁸² bi-sāz: sibāz M.

⁸³ sezāb: sezāb M.

⁸⁴ Sem aḡu sūm toynaḡ iş dutucıdır: Sem aḡudur sūm toynaḡ iş dutucı M.

⁸⁵ mekşüfdür: meksüfdür M.

⁸⁶ münserih: münserih M.

⁸⁷ tāvek: tārek M.

⁸⁸ aldı: şatdı M.

- 94 Pehlevīce *dapa* **berfenc kânūn ocaḳ bil bi-dān**
Hem *köpekci* oldu **seg-bān ur bi-zen ürkdi remīd**
- 95 *Sirke rişk [ü] bīş⁸⁹ artıḳ şīb⁹⁰ alçaḳ bit şüpüş⁹¹*
Kīş dīn ü kīş [terkeş] künd *kişiyeye di yigid*
- 96 **Bāz girü bāz toğan bāz oyun bāz[u] ḳol**
Kir segirdmek şūh⁹² tāzīden çü ḳurtıldı rehīd
- 97 **Ḥāk topraḳ berg yapraḳ** *daḫı diyüñ sūg yas*
Gez zirişk ilḡın ḳaṭun tuzluḡı zāhirdür bedīd
- 98 **Āheg alçı dernek** *oldı encümen tābe tava*
Ḳaşd āheng rūz gündür ay[u] güneş māh [u] şīd
- 99 ‘ılme sa’y it gice gündüz *ḳılma cehli ihtiyār*
Ger olursañ ḫod talebde olırsarsın bil şehīd
- 100 *Fā’ilatün fā’ilatün fā’ilatün fā’ilün*
Ḥazf ile geldi remel baḫr[i] müsemmen bil bedīd

19^b

VII

El-Ḳıṭ‘ā fī-Baḫri’r-Recezi’l-Müşemmeni’s-Sālim
[Müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün]

- 101 *Ḳaplan peleng ṭurna küleḡ āhū geyik ṭam* *oldı*
bām
Sīne göḡüs nāfe göbek āhū geyik mermer ruḫām
- 102 **Sīm ile zer altun gümüş ḳaḳmaḳ başa** *di ser-zeniş*
Ferzend oḡul ḫōriş ḳatıḳ⁹³ bedr aya *di māh-ı tamām*

⁸⁹ bīş: pīş M.

⁹⁰ şīb: sīb M.

⁹¹ şüpüş: süpüs M.

⁹² şūh: şurḫ M.

⁹³ ḫōriş ḳatıḳ: ḳatıḳ ḫōriş M.

- 103 **Belham şapan kıltuğ bağal urma me-zen ez-çi**
neden
Pusu kemīn bārū beden zīndür eger uyañ licām
- 104 *Bülbül hezār [u] 'andelīb gülbün fidan[dur] elma*
sīb
Bun dip kilindir bülbüle meclis⁹⁴ bezim kındur
niyām
- 105 *Altunla⁹⁵ kalkan perpere isper siper hem engebīn*
Şehd ü 'asel bil söz suhen şīrīn nedür tatlu kūs am
- 106 *Ağız füle ayran[a] düğ gegirmege dirler arüğ*
Ķabağ kedū yalan durüğ kālīve bön şovuk secām
- 107 **Tāvān ödek külbe dükān düğme girih ağır girān**
Otluk çerā sürgil bi-rān deve köpügidür lügām
- 108 **Kāhū marul sürhāb añut laçin⁹⁶ leve kendir kenev**
Buğday çü gendüm keh şaman key[dür] kaçan
kanğı kudām
- 109 Diñle beni cān-ı peder 'ilm okuyup kesb it hüner
Ķod naql ile şābitdür uṭlub didi Faḫrū'l-enām
- 110 *Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün*
Baḫr-i recez sālīm durur eczā daḫı oldı temām

VIII

El-Ķıṭ'a fī-Baḫri'r-Remeli'l-Maḫbūni'l-Maḫzūf*[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]*

- 111 **Çü muḫarrem** ola evvel 'aḫabince di **şafēr**
İkişer oldı **rebī'** ile **cemāzī** i püser

⁹⁴ meclis: muḫabbet M.⁹⁵ Altunla: Altunlı M.⁹⁶ laçin: laçine M.

20^a

- 112 **Receb** ayı ile **şa‘bān** u **ramazān şevvāl**
Dağı **zi’l-ka‘de** [vü] **zi’l-ḥiccede** āḥir olısar
- 113 *Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün*
Gide hep māl ü menālūñ saña ‘ilmüñ qalısar

IX

El-Ḳıṭ‘a fī-Baḥri’r-Remeli’l-Maḥzūf*[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]*

- 114 Diñle Süryāni dilince ki ‘iyān
İdem on iki ayı saña beyān
- 115 Biri āzer biri nīsān u⁹⁷ eyār
Hem ḥazīrān u temūz eyle şümār
- 116 **Āb** u **eylül** iki **teşrīn** ey aḥī
İki **kānūn** [u] **şubāt** oldı daḥı
- 117 Diri kıl qalbūñi ‘ilm ile meded
‘İlm ile zinde olan ölmez ebed
- 118 *Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilāt*
Ḥabn iledu⁹⁸ remel ey hoş ḥarekāt

X

El-Ḳıṭ‘a fī-Baḥri’l-Hezeci’l-Müşemmeni’s-Sālīm*[Mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]*

- 119 Çü **ferverdīn** ola āḥir meh-i ürdübeḥişt irer
Dağı **ḥordād tīr** andan çü **mordād** oldı⁹⁹ şehriver

⁹⁷ u: ey M.⁹⁸ Ḥabn iledu (S., 59^a): Ḥubt iledu M.⁹⁹ oldı: çü M.

- 120 Dağı **mihr** [andan] **ābān āzer** ü **diy** oldı **behmen**
Hem **isfendārmez** dağı bunu hıfz it sen ey dilber
- 121 *Mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün*
Kemāl-i 'ilme sa'y eyle cemālün tā ola enver

XI

El-Kıṭ'a fī-Baḥri'l-Müctessī'l-Maḥbūni'l-Makṣūr

20^b*[Mefā' ilün fe' ilātiün mefā' ilün fe' ilün]*

- 122 *Ṭul* adı **bīve gerīve** *beleñ budak* çü **nihāl**
Gelū boğaz **dele sañsar** di *çaḳala*¹⁰⁰ dağı **gāl**
- 123 *Kök* adı **bīḥ** *tanıkdur* **güvāh şāhid** ḥod
Ṭopuḳ **pejül döşek cāme**¹⁰¹ *gerden[e]* di **yāl**
- 124 *Degek* **rez** adı vü *ṭahra* çü **rez-ber** ü **engūr**
Üzüm kirācıya **müzd-ver ulu balıḳ** dağı **vāl**
- 125 Di **leng aḳsağa akra'** *kele* dağı **şaş kāj**
Hem *elsize* di[ne] **bī-dest** *dilsüze* dağı **lāl**
- 126 **Çünin me-gū** *dime böyle* **çirā niçün ā gel**¹⁰²
Hoş āmedī *iyi geldi[ñ]* **bi-rev bi-māl** *git ḳal*
- 127 **Gurisne aḳ yiyicek ḥordenī** *yidim* **ḥordem**
Nijenddür *ḡam* u *ḡuşşa*¹⁰³ 'Arabcadur **belbāl**

¹⁰⁰ *çaḳala*: şıḡına M.; Farsça sözlüklerde şıḡına *gāl* manası verilmesine rastlamadık. Ayrıca eserde şıḡın sözcüğüne 83. beyitte *rīm* karşılığı verilmiştir. Burada bir daha anılması müstensih hatası olmalıdır. Farsça sözlüklerde *gāl* kelimesine karşılık olarak *çaḳal* verilmektedir. Aynı mısradaki *sansarın* anılması söz konusu kelimenin şıḡın değil *çaḳal* olması gerektiğine dair diğer bir olarak değerlendirilebilir.

¹⁰¹ Kelimenin aslı "*cāme-ḥ' āb*"dır. Muhtemelen vezin gereği kelime kısaltılarak yazılmıştır.

¹⁰² *ā gel* (S., 53^a): *şinās aña* M.

¹⁰³ *ḡam* u *ḡuşşa*: *ḡuşşa vü ḡam* M.

- 128 *Bahadır* di **dil̄ir** ü **dil̄aver**[e] daḥı **nīv**¹⁰⁴
*Barışma*¹⁰⁵ **āṣtī** **ṣimṣīr** ola *kılıç beñ ḥāl*
- 129 Hızır gibi dil̄ir iseñ bulasın āb-ı ḥayāt
 Cehil ḳarañulıḡın geç sen ‘ilme ol meyyāl
- 130 *Mefā’ ilün fe’ ilātün mefā’ ilün fe’ ilün*
 Bu baḥr-i müctes-i maḥbūnı¹⁰⁶ ḥıfzuña ḳatı al

XII

El-Ḳıṭ’a fī-Baḥri’l-Muzārī’i’l-Aḥreb

[*Mef’ülü fā’ ilātün mef’ülü fā’ ilātün*]

21^a

- 131 **Yahçe** *tolu tegerg* hem *buzluk* daḥı çü **yaḥdān**
Pertev *ışık bulut miḡ* hem *yaḡmura* di **bārān**
- 132 *Yay çekici kemān-keṣ tīr* ü *kiriş ok* [u] **zih**
Sūfār *gez bih ayva* hem *demrene* di **peykān**
- 133 *Gön çerm rişte iplik hem-sāye* oldı *ḳonşı*
Benden yaña sū-yı men göz dīde anlar ānān
- 134 *Şulu* çü **ābdār** ü *ḳarpuz*¹⁰⁷ ne **hindüvāne**
Ḥarbūzedür *ḳavun* hem *ucuza* di[rler] **erzān**
- 135 **Efsānedür** *ḥikāyet āsāyiş* oldı *rāḥ[at]*
Yorḡan [çü] **pister āheng** hem *ḥīle* oldı **destān**
- 136 Oldı **zeden** çü *urmaḳ* ya’nī *çomaḳ* daḥı **laḥt**
Ḳorḳu durur **hirās** [u] di *ḳorḳaḡa* **hirāsān**

¹⁰⁴ nīv: yūn M.

¹⁰⁵ barışma: barışmaḳ M.

¹⁰⁶ maḥbūnı: maḥbūnı sen M.

¹⁰⁷ ḳarpuz: ḳarpuzı M.

- 137 Hem *hākime* di **dāver** 'adle dinür daḥı **dād**
Reh-zen *harāmī* **gü[m]rāh** *azgun* çü buña¹⁰⁸ inan
- 138 **Gülgüne** *gül gibidür yüz rüy* daḥı **dīdār**
Ruhsār ruḥ *yanak*dur oldı *eñek zenaḥdān*
- 139 Yā Rab çü emrũñ ile 'ömrüm bula¹⁰⁹ niyāhet
İmān-ı kāmil ile gönder bi-ḥaḫḫ-ı¹¹⁰ Qur'ān
- 140 *Mef'ulü fā'ilātün mef'ulü fā'ilātün*
Baḥr-i muzāri' aḥreb buldı nihāyet ey cān

XIII

El-Ḳıṭ'a fī-Baḥri'l-Hezeci'l-Aḥrebi'l-Mekfūfi'l-Maḥzūf

[*Mef'ulü mefā'ilü mefā'ilü fe'ulün*]

21^b

- 141 **Teşvīr** *ḥacālet* dine *ürkmüşe* **remīde**
Gird-āba di **ḡarḫ-ābe** *irişmeye* **resīde**
- 142 **Dānā** *bilegen* oldı vü *cāhil* kişi **nādān**
Eblehliḡe **gūlī** vü *çekilmişe* **keşīde**
- 143 *Üḡü kuşuna* **kūf** *gügercine* **kebūter**
Hem *ördege* **murḡ-āb** di *uçmuşa* **perīde**
- 144 **Līsīde** *yalanmışa* di¹¹¹ **nūş** oldı daḥı *bal*
İçgil çü **bi-nūş** oldı *ṭadılmışa*¹¹² **çesīde**
- 145 *Öyken* daḥı **şüş** oldı *eyegü* daḥı **pehlū**
Şarmaḫ daḥı **pīçīden** ü *ṭammuşa* **çekīde**

¹⁰⁸ buña: bunlara M.

¹⁰⁹ 'ömrüm bula (S., 57^b): bula 'ömrüm M.

¹¹⁰ bi-ḥaḫḫ-ı (S., 57^b): ḫaḫḫ-ı M.

¹¹¹ di: vü M.

¹¹² ṭadılmışa: dirilmişe M.

- 146 *Ağız bucağı lünc* ola **būsīde**¹¹³ *öpülmüş*
Bīnī [çü] *buruna* di *kesilmiş* ne **burīde**
- 147 *Çıktulmuş[a]* **reste** dağı *bağluya* di **beste**
Hasteye **şikeste** dağı *muhtāra* **güzīde**
- 148 **Hum** *küp dolu* **pür desti sebūdur**¹¹⁴ [u] *yeter* **bes**
Büklüm dağı **ham** oldu *egilmiş* çü **hamīde**
- 149 *Kerpiç* dağı **hışt** oldu *kurı* **huşk** *yaşa* **eşk**
Merdüm çü *bebek* oldu *derilmişe* di **çīde**
- 150 **Şükr** eyle *Hudā'*ya ki *naşīb* eyledi *saña*
Oğumağı *yazmağı* bu *dünyā-yı*¹¹⁵ *denīde*
- 151 *Mef'ülü mef'ülü mef'ülü fe'ülün*
Mekfuf ile *aşreb* budur ey *şāh-ı* *güzīde*

XIV

El-Kıṭ'a fī-Baḥri'l-Müteḳāribi's-Sālim

[Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün]

- 152 *Dudağ* **leb zebān** *dil* **mekīden** di *emmek*
Dehān çü *ağız*dur **bi-būs** *öp* **depe**¹¹⁶ **tārek?**

¹¹³ būsīde: būsīden M.

¹¹⁴ desti sebūdur: sebūdur desti M.

¹¹⁵ dünyā-yı (S., 56^a): dünyāda M.

¹¹⁶ depe: di M., Elde olan nüshada "depe" kelimesi yerine "di" sözcüğü yer almaktadır. Ancak mana itibarıyla "di" kelimesinin beyitle bir ilişkisi yoktur. "Depe" başın tepesi anlamındadır. Bu da beyitte geçen insan başının bölümlerinden olan dudak, ağız, dil kelimeleri ile "depe" kelimesi arasında anlam ilişkisi oluşturmaktadır. Ayrıca söz konusu kelimeye karşılık verilen "tārek" kelimesi de "başın tepesi" manasına gelmektedir. Buradaki tek problem, kelime "depe" kabul edildiğinde vezinde bir hece fazlalık oluşmasıdır. Buna rağmen tespit edebildiğimiz en makul şekil olması sebebiyle kelimeyi "di" yerine "depe" şeklinde aldık.

22^a

- 153 *Süpürge süpürmek çü cārüb rüften*
Ḥamīden remīden *egilmek ü ürkmek*
- 154 **Buşūden**¹¹⁷ *di azmak burīden çü [k]esmek*
Ḥarīden devīden *ne almak yüğürmek*
- 155 **Ḥudāvend** *efendi bi-fermā buyurgul*
Çe güyī *ne dersin şitāb oldu ivmek*¹¹⁸
- 156 **Bedīdem** *di gördüm çe dīdī ne gördüñ*
*Cihān adı gītī*¹¹⁹ *yağın nezd ölüm merg*¹²⁰
- 157 **Derūn iç güşāy aç günāh şuç** *dağı mūy*
Şaç oldu sirişim yelimdür bi-keş [ç]ek
- 158 **Nişesten** *oturmağ şerimdür utanmağ*
Çü huften¹²¹ *uyumağ şünūden*¹²² *işitmek*
- 159 *Bağırsak ne rūde demīden üfürmek*
Ne-şāyed *yaramaz fütāden ne düşmek*
- 160 *Azık tūşe māhī balıkdur meşāne*
*Ḳavuk çine yemdür [çü] ḥ āhiş*¹²³ *dilenmek*
- 161 **Sitāre** *ne yıldız dağı gök felekdür*
*Ferişteye sürüş bir bir çü*¹²⁴ **yek yek**

¹¹⁷ buşūden: büsūden M.

¹¹⁸ ivmek: irmek M.

¹¹⁹ gītī: gitdi M.

¹²⁰ Beyitte "merg" kelimesinin kafiye kelimesi olarak kullanılması göz için kafiye anlayışının bir yansımasıdır.

¹²¹ Çü huften: Nühüften M.

¹²² şünūden: nüşūden M.

¹²³ ḥ āhiş: cevāhiş M.

¹²⁴ bir bir çü: çü bir bir M.

- 162 **H**aber-g̃ir cāsūsdur¹²⁵ k̃ānī^r hursend
Geẓiden ıŝırmaḳ¹²⁶ gūzeŝten çü geçmek
- 163 Bu kıt'am bilūñ kim cevāhir ʔoludur
 Ne hoşca nazımdur ne ŝūh-ger ne gökçek
- 164 *Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün*
 Müsemmen teḳārüb budur kim bu¹²⁷ bī-ŝek

XV

El-Kıṭ'a fī-Baḫri'l-Hezeci'l-Müsemmeni'l-Aḫreb22^b*[Mef'ülü mefā'ilün mef'ülü mefā'ilün]*

- 165 *Ḳapmak çü rübūdendür ḳārūra* daḫı ŝiŝe
Utanmaza bī-ŝerm [di] hem *fıkr* ola **endīŝe**
- 166 *Biryān aŝı kevdāb* 'aŝūr[e] aŝı **hefdāne**
Enbān ṭaḡarcıḳdur 'ā'il dine *deroŝe*
- 167 *Ögmege sūtüden* di *yemege* **nikūhiden**
 Hem daḫı *ŝaḳal rīŝ* [ü] *ŝaçaḳ* ne durur **rīŝe**
- 168 *Alına* di **pīŝān[i]** *āreste* *bezenmiŝdür*
Kirpük müje vü **müjgān** *dendān* didiler *dişe*
- 169 *Bilinmiŝe dāniste* *ŝarılmiŝa* **pīçide**
Bulanuğa di **tīre** daḫı *meŝedür* **mīŝe**
- 170 *Paşmak* daḫı **kefş** oldı *paŝmakçı* dur[ur] **kefş-ger**¹²⁸
Biz daḫı **dereŝ** oldı hem *ŝan'ata* di **pīŝe**

¹²⁵ cāsūsdur: cāsūsdur u M.¹²⁶ ıŝırmaḳ: oŝırmaḳ M¹²⁷ bu: ḫū M.¹²⁸ keŝ-ger: keŝ-g̃ir M.

- 171 **Būsīden** ola *öpmek* **gān** oldu *cimā' itmek*
Hem **kār-ı nühüfte** di *gizlüce olan işe*
- 172 *Kış evine*¹²⁹ **kāşān[e]** yaz ayma **tābistān**
Hem daḥı **zimistān** di *şiddetli olan kışa*
- 173 Bu Elma'ī'nüñ¹³⁰ yā Rab her dem bu durur **zıkri**
'İlm ü 'ameli dā'im eyle aña endişe
- 174 *Mef'ülü mefā'ilün mef'ülü mefā'ilün*
Baḥr-i hezec aḥreb bu durur ki gelür işe

XVI

El-Ḳıṭ'a fī-Baḥri'l-Hezeci'l-Müşemmeni's-Sālim

[*Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün*]

- 175 **Dırāz** uzun **nüvār** *urḡan yol* [u] *bennā ipi* **hencār**
Kireç **geçdür** çü **gil** *balçık tolu diken* dimek **pür-hār**
- 23^a 176 **Kemā** *mantar* **kefe**¹³¹ *kesmik kirās* adı daḥı **gülnār**
Yemiş **bār** u **mürūd** *armud yürü şayma* **bi-rev**
meşmār
- 177 *Bülend himmet* nedür **vālā** *gülaç* oldu çü **lā-ber-lā**
Sehī *toğrı* vü *boy* **bālā** 'Acem'de şehir adı **Bulgār**
- 178 Daḥı *yağma* durur **tālā**¹³² *metā'* ile *ķumāş* **kālā**
İñildi **nāle** vü **nālā** çü *pāpuç* oldu **pāy-efzār**

¹²⁹ evine: ayma M.¹³⁰ Bu Elma'ī'nüñ (S.): Bu el-Ma'nānuñ M. // "Bu Elma'ī'nüñ" ifadesini "Bü Elma'ī'nüñ" şeklinde de okumak mümkündür.¹³¹ kefe: kefā¹³² Kelimenin aslı "talan" olmasına rağmen muhtemelen kelime iç kafiye yapmak gayesiyle böyle yazılmıştır.

- 179 *Şuya kanmış nedür sîrâb [u] ulu şâh adıdur Zâb¹³³
Bulunmaz nâdir ü nâyâb hıred 'aql u zulm âvâr*
- 180 *Bahâludur girân-mâye çiyân adı çü şad-pâye
Dağı gölge durur sâye yılan mâr u depedür târ*
- 181 *Sütün hayme direk çâder karındaşa dinür dâder
Şavaş peykâr hûn-âşâm kan içici yular efsâr*
- 182 *Resânide[n] iriştirmek çü dil dâden gönül virmek
Güzel hûb [u] serîr evreng yürüş adı dağı reftâr*
- 183 *Şümür saymak şemer göldür şemer meyve tamar
regdür
Gedâ yohsul [u] hoy derdür dağı dülbend ola destâr*
- 184 *Tapucıdur perestende dağı mürsel firistende
Güzel zîbâ gülüş hânde gönül tutucıdur dildâr*
- 185 *Der-âgüş kun kuç âgüş [oldı] kucağ bel miyân
bister
Döşek bânü gelin 'uryân yalıncağ oldı işdür kâr*
- 186 *Meniş geştin gönül dönmeğ bölük zümre edeb
ferheng
Çeri başı sipehdâr u sipehderdür sipeh-sâlâr*
- 23^b 187 *Fikir rây u revân cân [u] reviş gidiş revâğ eyvân
Eşikdür âsitâne hem eşek gür u yüki har-vâr*
- 188 *Türâyiden türâviden durur sızmağ tırâşiden
Durur yonmağ dağı taşma devâl [oldı] çiriş âhâr*
- 189 *Şekîbiden çü şabr itmek şikâfiden durur yarmağ
Pezîrûften kabûl itmek dağı mîlî adıdur mismâr*

¹³³ Zâb: Râb M.

- 190 Çü **çeh kunden** *kuyu kızmaç nüvişdendür* daḥı
yazmaç
Gunüdendür *ımuşganmaç* daḥı *sırtlan* ola **keftār**
- 191 *Getürmek* adı **āverden** *inanmaç* oldı **bāverden**
Çarışmaç ya'ni **şüriden** *büyük incüye* di **şehvār**
- 192 Cihān içre eger 'ilm ü 'amel eylesesin taḥşīl
Senüñ hergiz dü 'ālemde işüñ olmayısar **düşvār**
- 193 *Mefā'ülün mefā'ülün mefā'ülün mefā'ülün*
Müşemmendür hezec baḥri daḥı sālīm durur ey
yār

XVII

El-**Qıṭ'a fī-Baḥri'l-Hezeci'l-Müseddes**[*Mefā'ülün mefā'ülün fe'ülün*]

- 194 Yeñ oldı **āstīn** *etek çü dāmen*
Deriz *yiv çevre* **pīrāmen** hem **āmen**
- 195 *Ḳanat ucı* [çü] **şehper** *teledür fak*¹³⁴
Çü **sindān** [u] *demür örs* ile **āhen**
- 196 *Bilegü*dür **fisān** [u] *yağ çü rūgan*
Çü *çıkırık*¹³⁵ **çarḥ** [u] *āsiyā*¹³⁶ *degirmen*
- 24^a 197 *Çekiciye* di **keşende** *yelici*¹³⁷
Çü **püyende**¹³⁸ *oturağa nişimen*

¹³⁴ teledür fak: tel otaka M.¹³⁵ Çü çıkırık: Çıkırık çü M.¹³⁶ āsiyā: āsāb oldı M.¹³⁷ yelici: daḥı yeñiciye M.¹³⁸ püyende: peyvende M.

- 198 *Keşiş mübed toñuz hūk [ü] sıçan mūş*
Kedi gurbe büyük papas birehmen
- 199 *Kiçi küçek un ārd¹³⁹ [u] nite[dür] çün*
Kaşır köşk [ü] kışır oldu siterven¹⁴⁰
- 200 **Bi-gū cānā ce āmuhtī tu imrūz**
Digil cānım ne öğrendiñ bugün sen
- 201 **Biyāmuhtem¹⁴¹ di öğrendim dağı nīz**
Oķumaķ hūnden yazmaķ nüvişten
- 202 **Der-īn ‘ālem tu-rā gūyem dilā men**
Göñül dirim cihān içre saña ben
- 203 Rızāsını Hudā’nuñ sen taleb kıl
Murād oldur çü ‘ilm ile ‘amelden
- 204 *Mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün*
Hezec bahri müseddesdür mu‘ayyen¹⁴²

XVIII

[El-Kıṭ‘a fī-Baħri’l-Remeli’l-Maħbūni’l-Maħzūf]

[Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

- 205 *Ova deşt arķaya puşt [di] dağı örgüce¹⁴³ senām*
Seng-i hārā katı taşdur düşe h āb [u] boya fām
- 206 **Dağı keyfer ‘ivaz oldu kaķımaķ tīre şuden**
Küpe bestū¹⁴⁴ tulumu hīg murāda dağı kām

¹³⁹ ārd: arı M.¹⁴⁰ siterven: serv-zen M.¹⁴¹ Biyāmuhtem (S., 52^a): Biyāmūzem M.¹⁴² Hezec bahri müseddesdür mu‘ayyen (S., 52^a): Düriş cān-ı peder ‘ilme dün ü gün M.¹⁴³ örgüce: dağa di M.¹⁴⁴ bestū: pestū M.

24^b

- 207 *Oduna hīme vü hīzom çü teber balta di ol*
Hīme-keş oldu *oduncı ulağ atı dağı yām*
- 208 **Mādiyān** *kışrak [u] māde dişi kızı beredür*
Kürre *şaydur töre āyīn bezek ü zīvere lām*
- 209 **Kūdek oğlan** dağı **gehvāre** *beşik uykuya hāb*
Māder-ender *ügey ana aba māmī dağı mām*
- 210 **Şude** *olmuş* dağı **gūlzār** ile **gūlşen** *güllük*
Dağı *keklik ola kebk ü şalınşa di hırām*
- 211 *Şana hūn di tene özdek çile tihū çakıra*
Didi **çerğ** [ü] *depecik tūde piyāle dağı cām*
- 212 *Kömür engeşt köruk dem¹⁴⁵ dağı parmak engüşt*
Legene taşt dağı yumruk[a] müşt ü büke çām
- 213 Çü **peyū** *yenge [durur] güyegi dāmāddur tūl*
Bīve di¹⁴⁶ *süci[ye] mül oynaşa mül aşışama şām*
- 214 *Biti nāme¹⁴⁷ mütelevvin kumaşa bükalemün*
Küçürek kihter ü mihter ulurağ¹⁴⁸ ada di nām
- 215 Çü **fasāfis** ola *tahta biti feryād meded*
Dağı **şeb-tāb** ola *yıldız böcegi nājū¹⁴⁹ çam*
- 216 **Suhen-āheste** *fııldı dağı eksün atlas*
Hōr¹⁵⁰ [u] *nevān di zebūna dağı sögmek düşnām*

¹⁴⁵ dem: dedem M.¹⁴⁶ Bīve di: Di bīve M.¹⁴⁷ nāme: nāme vü M.¹⁴⁸ ulurağ: ulurek M.¹⁴⁹ nājū: nājūna M.¹⁵⁰ Bu kelime metinde bir sonraki beytin ikinci mısrasında yer almaktadır anlam gereği buraya alınmıştır.

- 217 **Peder-ender** *ügey ata kıza duhter getir ār*
Ebleh[e]¹⁵¹ *bön [di] ‘aķılsız çü nişāf [ine]? kunām*
- 218 **Āteş-engiz** [di] *küsküye ocağ*¹⁵² **āteşdān**
*Pişi lāleng ü dütiin dūd*¹⁵³ *daħı ʔurna fisām*
- 219 **Di**¹⁵⁴ *tamām itmege perdāhten āħir pāyān*
Heme hep *‘aķile ferzāne*¹⁵⁵ *di şoñdur encām*
- 220 Cümmeli bilmege sa‘yiñ var ise¹⁵⁶ cān-ı peder
 Gelecek kâ‘ide üzre idesin feth-i kelām
- 221 Ĥarf-i ebced hevez ü ĥuṭṭī birer¹⁵⁷ eyle şümār
 Onar onar kelemenden sa‘feşi¹⁵⁸ añla tamām
- 222 Yüzer eyle qaraşatdan daẓığa¹⁵⁹ dek ‘adedi
 Tā olasin cümel içre yine üstād-ı benām

Sonuç

Günümüzde Macaristan sınırları içinde kalan Şikloş’ta yaşamış ve büyük olasılıkla da oralı olan Osman adlı bir şair tarafından kaleme alınan *Tuhfe-i Elma’î* 222 beyitten müteşekkildir. Tespit edilebildiği kadarıyla eserde Farsça ya da Arapça olduğu halde Farsçada da kullanılan 887 kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir.

¹⁵¹ Bu kelime metinde bir önceki beytin ikinci mısrasında yer almaktadır. Mana gereği buraya alınmıştır.

¹⁵² ocağ: ocağa M.

¹⁵³ dütiin dūd: dūd dütiin M.

¹⁵⁴ Di: Daħı M.

¹⁵⁵ ferzāne: ferzendāne M.

¹⁵⁶ var ise: var ise ey M.

¹⁵⁷ Ĥarf-i ebced hevez ü ĥuṭṭī birer (BA, 121^a): Birer ebcedden ĥuṭṭīye varınca M.

¹⁵⁸ Onar onar kelemenden sa‘feşi (BA, 121^a): Onar oldu kelemen sa‘feş yek M.

¹⁵⁹ daẓığa (BA, 121^a): zağla M.

Eserin adı elde bulunan tek nüshasında *Tuhfetü'l-Ma'nâ* olarak geçmesine karşın ulaştığımız bulgular bu adlandırmanın yanlış olduğunu, eserin *Tuhfe-i Elma'î* olarak isimlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Osman Şikloşî'nin çalışmaya konu olan *Tuhfe-i Elma'î* adlı eseri ile Osman bin Hüseyin Bosnevî'nin *Manzûme* adlı manzum lügatindeki kimi beyitlerdeki benzerlik ve ayniyet dikkati çekmektedir. Bunun sebebi ayrı bir çalışma konusu olacağından burada mesele genel hatları ile ele alınmıştır.

Yazılış tarihi belli olmamakla birlikte eser; Şikloş'un Osmanlı egemenliğinde kaldığı dönem (1543-1686) düşünüldüğünde 16. yüzyılın son çeyreği ile 17. yüzyılın ilk çeyreği içerisinde bir tarihte kaleme alınmış olmalıdır.

Çocuklar için yazılan eser, bir mukaddime ve sözlük bölümünü teşkil eden 17 manzume olmak üzere toplamda 18 manzumedan oluşmaktadır. Nâzım; mukaddime bölümünde eserin adını, kendi adını ve eserin yazılış gayesini ortaya koymuştur. Eserde yer alan 18 manzumede 14 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Şikloşî, her bölümün sonunda manzumenin hangi aruz kalıbıyla yazıldığını belirtmiş böylece okura kelime öğretme amacının yanında aruz bilgisi verme gayesi de gütmüştür.

Osman Şikloşî, *Tuhfe-i Elma'î*'de küçük yaş grubundakilerin Farsça kelime hazinesini geliştirmeyi hedeflemesi dolayısıyla onları sıkmamak ve eseri tekdüzelikten kurtarmak gayesiyle, sözcüklerin anlamlarını farklı ifade kalıpları içerisinde vermiştir. Bu da anlatıma canlılık ve çeşitlilik kazandırmıştır. Eserdeki yoğun cinas kullanımı da buna katkı sağlamıştır.

Şair, sözlüğüne dâhil ettiği kelimeleri genellikle gruplandırmadan vezne ve kafiyeye uyma gayreti içerisinde vermiştir. Ancak pek çok yerde vezin kusurları ortaya çıkmasının önüne geçememiştir. Eser didaktik nitelik taşıması dolayısıyla Osman Şikloşî estetik hususlara öncelik vermemiştir.

Elde tek nüshası bulunan *Tuhfe-i Elma'î*'nin söz konusu nüshasında ciddi müstensih hataları bulunmaktadır. Bu da transkripsiyonlu metin oluşturulurken sıklıkla metin tamirine başvurulmasına neden olmuştur.

Eserin Macaristan'da kaleme alınması göz önünde bulundurulduğunda Osmanlının serhat bölgesinde bile eğitim öğretim faaliyetlerine önem verdiği sonucuna ulaşılabilir. Diğer manzum sözlüklerle mukayese edildiğinde orta hacimde olan bu eser içerisinde barındırdığı günümüzde kullanımdan düşmüş kimi Türkçe kelimelerle de dikkati çekmektedir.

Kaynakça

- ALPAYDIN, Bilal (2007), *Reff'-i Kâlâyî'nin Dîvânı (İnceleme-Metin)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- ARSLAN, Anıl (2016), *Tuhfe-i Hüsamî (İnceleme, Çeviri Yazılı Metin, Dizin)*, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- AY, Ümran (2012), "Osman Bosnevî'nin Manzum Farsça Türkçe Sözlüğü: Lugat-i Manzûme", *1. Uluslararası Türk-İran Dil ve Edebiyat İlişkileri Sempozyumu*, 683-732.
- BİLGE, Sadık Müfit (2000), "Macaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 11: 33-81.
- BORAN, Uğur (2016), "Sözlükçülük Geleneğimize Umumi Bir Bakış ve Edirne Müftüsü Fevzi Efendi'nin Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğü: Tuhfe-i Fevzî", *Şarkiyat Mecmuası*, 28: 73-154.
- ÇINAR, Bekir (2012), *Miftâh-ı Lisân Manzum Türkçe-Fransızca Sözlük*, Ankara: Altınpost Yayınları.
- DOĞAN AVERBEK, Güler (2018), "Türkçe-Arnavutça Manzum Sözlük Dürre-i Manzûme'nin Bilinmeyen İki Nüshası", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 12: 223-242.
- DURU, Necip Fazıl ve Abdullah Eren (2014), *Osman Şâkir Bozokî, Nazm-ı Dil-ârâ (Farsça-Türkçe Manzum Lügat)*, Ankara: Altınpost Yayınları.
- DÜZENLİ, Mesut Bayram (2015), "Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-Hâfız", *Turkish Studies*, 10/12: 329-370.
- DÜZENLİ, Mesut Bayram ve Muhittin Turan (2016), "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şemsî", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/42: 122-154.
- ERDOĞAN, Mustafa (2008), "Yenikapı Mevlevihânesi İle İlgili Kaynaklara Bir İlave: Kemaleddin Efendi'nin Terâcim-i Ahvâl'i", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli*, 47: 157-174.
- ERKAN, Mustafa (1991), *Bahrü'l-Garâib*, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, IV: 513-514.
- GIYNAŞ, Kamil Ali (2015), "Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyetü's-Sıbyân", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41: 154-163.

- GÖREN, Neslihan (2016), *Bursalı Nakibzâde Ni'metî'nin "Tuhfe-i Ni'metî Adlı Farsça-Türkçe Manzum Sözlüğü (Metin-İnceleme)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- GÖZİTOK, Mehmet Akif (2016), "Manzum Sözlük Geleneğimizin Kayıp Halkası: Nazm-ı Bedî", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 55: 127-148.
- GÜRSU, Mehmet (2018), "Mehmed Sabrî Ve Tuhfe-i Sabrî An Lisân-ı Bulgarî Adlı Manzum Bulgarca-Türkçe Sözlüğü", *Türkoloji*, 88: 9-31, Kazakistan.
- İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi (2005), *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede, Tuhfe-i Şâhidî (Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- KAÇAR, Irmak (2017), "Lutfullah Halîmî'nin Farsça-Türkçe Manzum Sözlüğü: Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga", *Literaturca Journal of Turkish Language and Literature*, 3/2: 131-146.
- KAPLAN, Yunus (2017), "Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Lügat", *Studies of The Ottoman Domain*, 7/12: 213-236.
- KARA KÜTÜKÇÜ, Nimet (2017), "Geleneksel Bir Manzum Sözlük: Tuhfe-i Şâdî", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6/7: 114-151.
- KARTAL, Ahmet (2001), *Ahmed Remzî Efendi Tuhfe-i Remzî (İnceleme-Transkribe Metin-İndeks-Sözlük)*, Ankara: Bilge Yayınevi.
- KAYA, Hasan (2017), "Kerîmî'nin Manzum Sözlüğü", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18: 213-252.
- KAYA, Hasan ve Bünyamin Ayçiçeği (2019), *Müsellesnâme Osman Şâkir'in Manzum Sözlüğü*, İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- KILIÇ, Atabey (2007), "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî (Metin)", *Turkish Studies*, 2/2: 410-475.
- KILIÇ, Atabey (2013), "Osman Şâkir'in Türkçe-Farsça Manzum Lugati: Nazm-ı Dil-ârâ", *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu 10-12 Mayıs 2012 Bildiriler Kitabı*, Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları, 145-153.
- OKUMUŞ, Sait (2009), "Muhammed Hevâî Üsküfî ve Türkçe-Boşnakça Manzum Sözlüğü Makbûl-i Ârif (Potur Şâhidî)", *Turkish Studies*, 4/4: 823-844.

- OKUMUŞ, Sait (2011), "Bosnalı Osmân b. Hüseyin'in Farsça-Türkçe Manzum Sözlüğü: Tuhfe-i Manzûme", *Osmanlı'dan Günümüze Bosna-Hersek Uluslararası Sempozyumu Bildirileri 09-11 Haziran 2010*, Editör: Prof. Dr. Enver Halilovic, Tuzla: Tuzla Üniversitesi Felsefe Fakültesi, 509-521.
- Osman bin Hüseyin Bosnevî (yazma eser), *Manzûme*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi No: R.3451/5.
- Osman bin Hüseyin Bosnevî (yazma eser), *Manzûme*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi No: R.4287.
- Osman bin Hüseyin Bosnevî (yazma eser), *Manzûme*, Milli Kütüphane, No: 19 HK 1859/5.
- Osman bin Hüseyin Bosnevî (yazma eser), *Manzûme*, Milli Kütüphane, No: 19 HK 1884/2.
- Osman bin Hüseyin Bosnevî (yazma eser), *Manzûme*, Milli Kütüphane, No: 05 BA 1604/3.
- Osman bin Hüseyin Bosnevî (yazma eser), *Manzûme*, Süleymaniye Kütüphanesi Reşit Efendi Bölümü, No: 977/4.
- Osman Şikloşî (yazma eser), *Tuhfe-i Elma'î*, Milli Kütüphane, No: 06 Mil Yz A 2267/2.
- ÖLKER, Gökhan (2013), "Lugât-i Manzûme-i Nûriye Berây-ı Terceme-i Lisân-ı Rumiye Üzerine", *Turkish Studies*, 8/9: 2007-2019.
- ÖLKER, Perihan (2015), *Manzum Sözlük Geleneği ve Mahmûdiyye (Arapça-Türkçe Manzum Sözlük)*, Konya: Palet Yayınları.
- ÖZ, Yusuf (2016), *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZTAHTALI, İbrahim İmran (2004), *Lâmî'î Çelebi ve Lügat-ı Manzumu (Tuhfe-i Lâmi'î)*, Bursa: Gaye Kitabevi.
- Szársonlyó Természetvédelmi Terület (E.T.: 11.11.2019), <https://hu.wikipedia.org/wiki/Sz%C3%A1rsonly%C3%B3>.
- ŞİŞMAN, Rabia Şenay (2016), "Farsça Türkçe Sözlüklerden İlm-i Lugat", *Turkish Studies*, 11/4: 899-974.
- TANYILDIZ, Ahmet (2013), *Mes'ûd Lutfî Efendi, Tuhfe-yi Lutfî (Türkçe-Farsça Manzum Sözlük)*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- TURAN, Muhittin (2012), "Hasan Rızâyî ve Kân-ı Ma'ânî İsimli Manzum Sözlüğü", *Turkish Studies*, 7/4: 2939-2992.